

જગતની રંગભૂમિ ઉપરથી જડેલાં

જવાતા જવનનાં સામાજિક નાટકો

સરી જતું સૂરત

ધનસુખલાલ મહેતા દ્રુત

રંગભૂમિ રમુજી નાટક

રૂા. ૧-૪-૦

શરતના ઘોડા

યશવંત પંડ્યાની ચાર ચોટદાર નાટિકાઓ

રૂા. ૧-૮-૦

રસજીવન

યશવંત પંડ્યાની ન

ભજવાય તેવી નાટિકાઓ

રૂા. ૧-૦-૦

વર ઘોડો

મન્દુલાલ યાજ્ઞિકનું ખંડખોર નાટક

રૂા. ૧-૪-૦

રંગલીલા

ભજવાય તેવું પ્રદક્ષિણ

રૂા. ૦-૧૪-૦

શ્રી. હંસા મહેતા દ્રુત

શ્રેષ્ઠીઅરના અનુવાદો

વેનીસનો વેપારી

રૂા. ૨-૦-૦

હુ મ્લેટ

રૂા. ૨-૦-૦

સોવીએટ નવનુવાની

[હાસ્યભરપૂર]

રૂા. ૧-૦-૦

ત્રિપાઠી : બુકસેલર્સ : મુંબઈ ૨

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

| ગૂજરાતી કૌપીગટ્ટ વિભાગ |

અનુક્રમાંક ૨૫૭૨૭ કિમત ૧-૦ ૦

ગ્રંથનામ સર્વશાસ્ત્ર

વર્ગીક ૬-૨

અર્વાચીના

રંગભૂમિ - રસિયાની રંગલીલા

ધનસુખલાલ મહેતા

અવિનાશ વ્યાસ

એક રૂપિયે

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિમિટેડ

બુક સેલર્સ • પબ્લિશર્સ

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ • મુંબઈ

પ્રથમ આવૃત્તિ

૧૦૦૦

સંવત ૨૦૦૨

ઈ. સ. ૧૯૪૬

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
૨૫, નાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈર-સંગ્રહ
૨૫૭૨૭

સર્વ અધિકાર લેખકને સ્વાધીન.
આ નાટકનો કૌપીરાઈ જાતનો ઉપયોગ
લેખકની અનુમતિ વિના કામચલાઉ કરવો
નહિ. અનુમતિ માટે લખો લેખકને
એન. એમ. ત્રિપાઠીને ત્યાં મુમુક્ષુ નં. ૨

: પ્રકાશક :

પરમસુખ પંડ્યા

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ

મુંબઈ • ૨

: અક્ષક :

રામદાસ ઈ. પટેલ

૨૪ ની પ્રીન્ટરી

મુંબઈ • ૨

અનુક્રમણિકા

અંક : ૧ :				પાનું.
પ્રવેશ : ૧ :	૯
પ્રવેશ : ૨ :	૨૦
પ્રવેશ : ૩ :	૩૦

અંક : ૨ :				
પ્રવેશ : ૧ :	૪૦
પ્રવેશ : ૨ :	૪૮

અંક : ૩ :	૫૫
-----------	-----	-----	-----	----

અંક : ૧ :

પ્રવેશ : ૧ :

સ્થળ : કોમરેડ સ્કૂલનો રિહર્સલ હોલ

સમય : સાંજ

ભોળે ભાવે ભેદભાવે તજને,
જેવી ભૂમિ સ્વાંગ તેવા સજને,
રીઝે, ખીજે, બે થડીના પ્રપંચે—
અર્વાચીના રીતિ એ વિશ્વમંચે.

અંક : ૧ :

પ્રવેશ : ૨ :

સ્થળ : કોમરેડ સ્કૂલના કમ્પાઉન્ડમાં

સમય : થોડા દિવસ પછી : સાંજ

સંપત્તિને માનતો આ વિપત્તિ;
ને એ બીજે દૈન્યને વિધ્ન માને;
જેવી જેને ભાસતી સ્નેહમૃતિ
તેવો તેને જીતવા વેશ ધારે.

અંક : ૧ :

પ્રવેશ : ૩ :

સ્થળ : કોમરેડ સ્કૂલનો રિહર્સલ હોલ
સમય : તેજ વેળા : સાંજે

સાચું ખેલાં સામ્ય એ યુગ્મ વચ્ચે.
તો એ ભાસ્યો ભેદ કાન્તા-પ્રપંચે;
ને એ ખોટા ભેદને સંહરીને
સાધ્યું મિથ્યા સામ્ય કાન્ત-પ્રપંચે.

અંક : ૨ :

પ્રવેશ : ૧ :

સ્થળ : કોમરેડ સ્કૂલનો રિહર્સલ હોલ
સમય : થોડા દિવસ રહીને : સાંજે

જે મુગ્ધાએ કાન્તને દીન બણી
લક્ષ્મીલીલા દીનતામાં છુપાવી—
તે મુગ્ધાની કલ્પના દ્રેષરંગી
પર્દો ટાળી, અર્પતી દષ્ટિ સાચી.

અંક : ૨ :

અવેશ : ૨ :

સ્થળ : કોમરેડ સ્કૂલનો રિહર્સલ હોલ

સમય : બીજો જ દિવસે : સાંજે

માયા જેવો વેશ ધારી નચાવે
તેવો ધારી વેશ પૂરુષ નાચે
સ કેદારાતાં બળ માયાતણી એ
પામી સાચી ઐક્યની દષ્ટિ રાચે.

અંક : ૩ :

સ્થળ : થીએટરમાં ડ્રેસ રિહર્સલ

સમય : બીજો દિવસે : સવારે

અર્વાચીના નૃત્યલીલા નિહાળી
બગ્યા, કૃષ્ણ તાડવે, કેા મહર્ષિ;
કિંતુ જ્યારે સાંભળી નમ્ર વાણી
રીઝ્યા, દીધી શાપસીમા ઘટાડી.

પ્રારંભિક ઉલ્લેખ

અમે એકઠી મદદથી આ નાટક રચ્યું. પ્રવેશ સ્વયંક હ કાવ્યો અને ત્રીજા અંકનો સંસ્કૃત શ્લોક અને તેનો તરજૂમો અમારા સ્નેહી રામપ્રસાદ બક્ષીએ તૈયાર કરી આપ્યાં છે એટલું જ નહિ પણ આ નાટક સંબંધી તેમની સાથે વારંવાર ચર્ચા કરીને અમે એમને ખૂબ જ જહેમત આપી છે.

આ ઉપરાંત, આ નાટક ભજવવા માટે જેટલાં સ્નેહીઓ અને યુવક-યુવતીઓએ અવિશ્રાંત પરિશ્રમ વેઠ્યો છે અને અમને સ્નેહભર્યા સહકાર આપ્યો છે તે સર્વનો અહીં આભાર માનીએ છીએ.

૬૧-૬૨, ટાગોર રોડ :]
સાંતાક્રુઝ : ૧૨ : ૪ : ૧૯૪૬]

ધનસુખલાલ મહેતા
અવિનાશ બ્યાસ

શ્રી સાહિત્યસંસદ તરફથી પ્રથમ ભજવાયું

એકસેલસીઅર થીએટર : મુંબઈ : તા. ૧૯-૪-૪૬

અ દા કા રે

ડોલર અવેરી : નન્દકુમાર પાઠક	મેના : વનલતા મહેતા
અશોક મહેતા : ભગવાનદાસ	મિન્દુ : અંજની મહેતા
ભખણુવાળા	સુધા : વીણા મહેતા
અ જિ ત : ર મે શ દે સા ધ	સર્યુ : કલ્દોલિની દીવેટિયા
ગ જે ન્દ્ર : કિ સ ન ઘી આ	ભારતી શેઠ, ઈન્દિરા ભટ,
જો ગી) : ભ ર ત પા ઠ ક	ઉષા મહેતા, ઉષા ધ્રુવ
યુ વ ક } : વ ગે રે	વ ગે રે

આયકવૃન્દ

વાદ્યવૃન્દ

અ વિ ના શ વ્યા સ
સુષ મા દી વે ટિ યા
મૃણાલિની હાસરત
પ્રણયિની મહેતા
કલ્દોલિની દીવેટિયા
વીણા મહેતા
અંજની મહેતા
વ ગે રે

સન્મુખબાળુ ઉપાધ્યાય
હીરાલાલ નકશીગરા
બાળુભાઈ રાવળ
હરકાન્ત મહેતા
એ. સી. એ. આ
વ ગે રે

નૃત્યદિગ્દર્શક

ચોગી ન દે સા ધ
ધશ્વરલાલ પંચાલ

અંક : ૧

પ્રવેશ ૧

રથળ : કોમરેડ સૂક્ષ્મો રિહર્સલ લેલ.

સમય : સાંજ.

[પરોઢો ઉંચકાય તે પહેલાં ગીત શરૂ થાય છે.]

ભિન્ન કારી : ફરજો

યૌવનની હેલી, યૌવનની હેલી,

બહુ વસન્ત સરખી જગમાં

રમતી ઠા સાહેલી,

યૌવનની.

અનન્ત વનને આરે, સરખી સાહેલી સલિયારે,

રંગભરી રંખીલી,

યૌવનની.

અનંત થઇને અંગે રંગે, માતી પ્રેમલ ગીત ઉમંગે,

સમસ્ત અવનિ કરતી લેલી,

યૌવનની.

[પરોઢો આખો ઉંચકાઈ બધ છે.]

એને.....

એને નેનલ જગ સૌ નાથે,
 વન ઉપવનનાં તરુવર નાથે,
 શુક શુવનમાં ચેતન રાથે,
 હૃદય હૃદયની વાણી વાંચે,
 જગભરમાં.....જગભરમાં...

ધૌવન પાથરતી બણે
 વર્ષાની હેસી, ધૌવનની.

[રંગમંચ ઉપર અજિત વ્યાસ, ભેગી રાજપાળ, મેના ત્રિવેદી,
 બિન્દુ દેસાઈ, સુધા નાયક, ગજેન્દ્ર, સાઈનંદા, વગેરે હોય છે.
 એક ગીતનું રિહર્સલ થતું હોય છે.]

પીલુ: દાદરો

વૃંદ: અમારે ટોડલે બોલે,
 મેના: પ્રેમવનની પંખિણીરે મારે ટોડલે બોલે,
 વૃંદ: અમારે ટોડલે બોલે,
 મેના: અનોખી બોલી બોલે,
 વૃંદ: અમારે ટોડલે બોલે,
 મેના: પ્રેમ વનથી પ્રેમસરિતનાં પાણી—

અજિત વ્યાસ: નહિ નહિ નહિ, અરે મોટી બહેન, આ
 શી કવ્યુંબર કરે છે? ઉત્તરો ગાંધાર લેવાનો છે—અને ભાઈ,
 તમે ખુશ્ખા બોલ ક્યાં વગાડવા માંડ્યા! દાખીને વગાડો.

મેના: અજિતભાઈ, જુઓ ગુસ્સે નહિ થતા; પણ તમે
 એક વાર એક બીજું કહો છો અને બીજી વાર બીજું કહો છો.

અજિત: તદ્દન સાચી વાત છે તમારી. પણ એ તો જેમ

વાતાવરણુ જમતું જય તેમ અમુક ફેરફાર કરવા ઠીક લાગે તે તમને કહું છું.

મૈના : (હસાત) હંઅં, હવે સમજાયું. હજી તો ગાવામાં ધણુ ફેરફાર કરવા પડશે અને એની મારે તમારી રાખવી પડશે એમ જ ને ? એમ રાખો. હવે તમે બોલો : ઉત્તરો ગાંધાર કેવી રીતે લઉં ?

બિન્દુ : જરા, પ્લીઝ, એક બીજી વાત : અહીં ને દાખમ સર આવે છે તેનો મરો થાય છે. એક દિવસે-અમે હું અને મૈના-દાખમસર આવીને બે કલાક બેસી રહ્યાં હતાં. બીજું કાંઈ આવ્યું જ નહિ ! એનું કેમ ?

જોગી : અહોહો ! એમાં તે પૂછવાનું હોય ? તે દિવસે તો બિન્દુબહેન, ઑસ્ટ્રેલિયન મેચનો પહેલો દિવસ હતો કેની !

બિન્દુ : તે તમે કહેલું કયારે ?

જોગી : અરે બહેન, મુંબઈગરોને એમાં કહેવું જ ન પડે. રિહર્સલ તો શું પણ ખુદ પ્રયોગનો દિવસ હોય કે આપણા લગ્ન દિવસ હોય તો તે દિવસે પણ જો મોટી ક્રિકેટ મેચ હોય તો બીજાં બધાં એપોઇન્ટમેન્ટસ ખલાસ !

ગજેન્દ્ર : અને મહાન અચોક્કસતા કાંઈ માત્ર ક્રિકેટમાં જ હોય છે ! આપણાં અવેતન નાટકોમાં પણ એવી જ કે એથી પણ મહાન અચોક્કસતા હોય છે જ. તેથી તો એમાં મજ રહે છે.

સુધા : ગિજુ, કાંઈ પણ દિવસ તું અક્કલવાળું બોલ્યો હોય તો આજે બોલ્યો છે.

ગજેન્દ્ર : થેંકયુ.

મૈના : પણ આ તમારી ચર્ચામાં પેલો ગાંધાર બિચારો

ગજાઈ ગયો તેનું તો કાંઈ કરો-બોલો અનિતસાઈ ! કેવી રીતે લઉં ?

અનિત : બતાવું; ચાલો સુર આપો તો.

પ્રેમવનથી પ્રેમસરિતનાં પાણી લાવી

બોમે બોમે

કાંઈ તરસ્યાંને બોમે, અનોખી બોલી બોલે.

અનિત-મેના : પ્રેમવનથી પ્રેમસરિતનાં પાણી લાવી

બોમે બોમે

કાંઈ તરસ્યાંને બોમે, અનોખી બોલી બોલે.

વૃંદ : અમારે ટાડલે બોલે.

અનિત : હંઆ વેરી યુડ, વેરી યુડ, સરસ. ઓ-કે-
હવે પહેલેથી:-

વૃંદ : અમારે ટાડલે બોલે,

મેના : પ્રેમવનની પાણી રે મારે ટાડલે બોલે,

વૃંદ : અમારે ટાડલે બોલો

મેના : અનોખી બોલી બોલે

વૃંદ : અમારે ટાડલે બોલે

મેના : પ્રેમવનથી પ્રેમસરિતનાં પાણી લાવી

બોમે બોમે

કાંઈ તરસ્યાંને બોમે, અનોખી બોલી બોલે

વૃંદ : અમારે ટાડલે બોલે.

[ડોલર અને અરોક પ્રવેશો છે. અરોક બધાને સાહેબજી કરે છે.
ફેડાઈને રોકે છે.]

અશોક : હો, અનિતભાઈ, તમે કહેતા હતા તેવા એક ફક્કડ રતારને હું લેતો આવ્યો છું—આ મી. ડોલર મહેતા, અને આ અમારા સંગીત દિગ્દર્શકે અનિત વ્યાસ, અને આ નૃત્ય દિગ્દર્શકે જોગી રાજપાળ. આ શ્રીમતી મેના ત્રિવેદી અને આ બિન્દુ દેસાઈ. આ ગજેન્દ્ર ભલુસાળી અને આ સુધા નાટક-ખીખાંને તમે ધીમે ધીમે જોખખી લેજો. ડોલરભાઈ બનારસ યુનિવર્સિટીના એમ. એ. છે અને અભ્યાસ કરતાં કરતાં, પંપાળ નહિ બહો તોમ તમણે સંગીત, નૃત્ય, અભિનય વગેરેનો અભ્યાસ વધારે કર્યો છે. મુંબઈ હમણાં જ આવેલ છે.

અનિત : થેંકયુ વેરી મચ. અશોકભાઈ, મારા માથા ઉપરથી ઘણો ભાર ઝોઝો થઈ ગયો. આ બિન્દુભહેને મેનાબહેનેને લાવી આપ્યાં. તમે ડોલરભાઈને લઈ આવ્યા.

અશોક : એમને તમે ‘પ્રેમ-પંખીડાં’નો ટુકમાં સાર કહી દોને.

સુધા : હાહા, હું અને ગજેન્દ્ર પણ હજી અંધારામાં જ છીએ.

બિન્દુ : નાટક ‘પૂરું’ થશે તો મેં તમે તો કદાચ અંધારામાં જ રહેશો.

ગજેન્દ્ર : કેમ એમ ? બિન્દુભહેન ! અમારામાં એટલી પણ અક્કલ નથી ?

બિન્દુ : અક્કલનો સવાલ ક્યાં છે ? અક્કલનો તમને મેને અપયો થયો છે. પણ આ તો એમ કે ‘પ્રેમપંખીડાં’ નાટક ભજવવાને બદલે પ્રેમપંખીડાં થવામાં તમારું ધ્યાન વધારે લાગે છે એથી હું કહું છું.

ગજેન્દ્ર : સુધા ! સાંભળ્યું ? બિન્દુ શું કહે છે તે ?

સુધા : ડોન્ટ ખી સિલી.

ભેગી : હા હા હા ! સુધાબહેન, બિન્દુબહેને શું જોડું કહ્યું ? જ્યારે ને ત્યારે તમે ફરતા ફરો છો અને પછી નાટકનો પ્લોટ ફરીથી કહી બઓ એમ કહો છો.

સુધા : ભેગીબાણુ, ડાન્સ શીખવવામાં કુદડી ફરતા ફરતા તમારું ભેજુ પલુ ચક્કર ચક્કર ફરતું હોય એમ લાગે છે એટલે તમને બધાં માણસ ફરતા જ જણાય છે.

મેના : ‘પ્રેમપંખીડાં’ નાટકમાં પાત્રો પ્રેમ ન કરે તો બીજે ક્યાં કરે ?

અનિત : હા ભાઈ હા. તમે તમારે પ્રેમ કરભે, વિવાહ કરભે અને ચાહે તો પરણભે પણ ખરા; પણ આ નાટકના બધા ‘શો’ પરા થાય નહિ ત્યાં સુધી એના કાસ્ટમાંથી કોઈ છૂટાછેડા નહિ લેતાં એટલે બસ.

હું તમને સારું કંઈ કહી દઉં :—

હજારો વર્ષ પહેલાં જે વન દિગ્ગંબવન તરીકે ઓળખાતું અને આજે જે ભોજેશ્વરી તરીકે પ્રખ્યાત છે ત્યાં એક કોલેજનાં યુવક-યુવતીઓ ઉબણીએ ભય છે અને સંગીત-નૃત્ય વગેરેથી આનન્દોલ્લાસ માણે છે. આને લઈને હજારો વર્ષ પહેલાં તપ કરવા બેઠેલ કોઈ ઋષિ સમાધિમાંથી બહાર થાય છે અને ઉબણી-રસિયાઓને શાપ અપે છે પણ અંતે નૃત્ય અને સંગીતથી ઋષિ કાંઈક ઢીલા પડે છે અને શાપને હળવો કરી નાંખે છે.

આટલો આ ‘બંદે’ને, સાર, સમજ્યાં ?

સુધા : સમજી ગયાં, બરાબર; હવે ફરીથી નહિ પૂછીએ; બીજું કંઈ ?

ભેગી : હા. ગજેન્દ્રભાઈ ! તમારે મારે મેં એક ખાસ

નૃત્ય થોજ્યું છે; લેશો ને ?

સુધા : શા માટે નહિ લે ? નહિ તો આવે શું કરવા ?

અજિત : અરે ભાઈસા'બ, ગજેન્દ્રને જ બોલવા દોને, તમે શું કામ એનાં વકીલ થાઓ છો !

ગજેન્દ્ર : હેં હેં હેં ! સુધા કહે તે મારે કબૂલ છે.

અજિત : તો થયું. મેં કહ્યું તે મેં જખ મારી. આ તો તમારા હક્કનું રક્ષણ કરવા હું કહેતો હતો.

જગી : ચાલો ત્યારે તૈયાર થાઓ. હું તમને ઋષિનું તાંડવ આપવા માગું છું.

[ઊભા થઈને, તનલાંના બોલ સાથે તાંડવના બે ત્રણ નોડા લે છે.]

[બે ત્રણ જાણું હસે છે.]

સુધા : નહિ, નહિ, ઉંહુંહું ! ગિજુ એવા ઋષિ-બુધિનો પાટ નહિ લે.

અશોક : કેમ કેમ ? અચાનક આ વિરોધ ?

સુધા : ઋષિ થઈને આવવાનું એટલે વ્યાઘ્રચર્મ કે એવું કાંઈ પહેરવાનું. શરીરે ભસ્મ અને મોંપે લાંબી દાઢી અને માથે રાખથી ભરેલી જટા; નહિ નહિ, એ તો બહુ વરવો લાગે.

અજિત : પણ ઋષિ થાય ત્યારે એમ તો કરવું જ પડેને !

અશોક : ફ્રેસનો જ વાંધો હોય તો પેલા ઇંગ્લેન્ડનાં યુનંદા શેક્સપીરીઅન નટ ગીલગુડે એક વાર 'હેમ્લેટ' ને અર્વાચીન પોપાકમાં ભજવવાનો અખતરો કરેલો ને ! તેમ આપણે પણ કરીએ. અર્વાચીન ઋષિ બનાવી દઈએ. કેમ ?

ખિન્દુ : તો તો ખોટું નહિ. કલાર્ક ગેમલ જેવી અજાણ્યાં સરખી મુઠ,

મેના : ઘાઘરો છે કે લેંઘો એની ખજર નહિ પડે એવા પહોળા ખાસા ચુમાલીસ ઇંચના પાયચાનો લેંઘો,

હાલર : ઉપર અમેરિકન શાર્ક સ્કિનની રેશમી કફની,

અશોક : માથે નૃત્યકારના પ્રતીક સમાં મોટાં ઓડિયાં,

ખિન્દુ : અને કાનથી પણ નીચે આવે તેવી લાંબી કત

ગજેન્દ્ર : તો તો ચાલે, હંઅં, ફર્ટકલાસ થાય, કેમ સુધા ?

સુધા : (છણકા કરીને) મેં તો ના કહી દીધી છે. મને જરા જરામાં લુમર પસંદ નથી. છતાં તારે પાર્ટ લેવો હોય તો લે. પણ એટલું ચાદ રાખજે કે હું મરખાઓ જોડે મેંત્રી રાખતી નથી.

અશોક : ગજેન્દ્રને તો એવાં જ ગમતાં લાગે છે. તેનું શું ?

ગજેન્દ્ર : (દીલો થઇ જઇને) પણ-પણ સુધા, તું એટલામાં આટલી અપ-સેટ શું કામ થઇ જાય છે ! અને તમે પણ, બિરાદર, આગનમાં ક્યાં ઘી હોમો છો ! સુધા, એ તો બધા લુમર કરતા હતા એટલે મેં પણ જરા ભાગ લીધો.

જોગી : અરે ભાઇ, આ ક્યાં વિનોદ પરિષદ છે કે બધાં-એ લુમરનો પાલવ પકડ્યો છે ! એ ચચાં જવા દોને ભાઇ, અને ખડું કહી દો ને કે તમે ઋષિનો પાર્ટ લેવાના છો કે નહિ ?

ગજેન્દ્ર : સુધા !

સુધા : મેં મારો અભિપ્રાય જણાવી દીધો છે. પછી તું જાણુ.

ગજેન્દ્ર : નહિ, મારે નથી લેવો, મને ખીજો કાંઈ પાર્ટ આપજો ને.

જોગી : ટીર્ષકાત્મક, ગજેન્દ્ર ભાઇકી વિકેટ ગીર પૂકી, હવે ?

અનિત : એમાં ગભરાય છે શાને ? આ ક્યાં ક્રિકેટ
 ઇલેવન છે કે દસ વિકેટ પડી કે આરિયા દામણ ! આ તો
 એક વિકેટ પડી કે બીજા બાવીસ બેટસમેન તૈયાર થાય.

જોગી : હા, એ પણ ઠીક છે. એ પાર્ટ કમળભાઈને આપશું ?

અનિત : હારે, કાલે કમળ આવવાનો છે અને સાથે બે
 ત્રણ છોકરીઓને પણ લેતો આવવાનો છે.

અશોક : કાલુ કમળ બક્ષી કેની ? એમાં એને પૂછવું નહિ
 પડે. એ તાળી પાડે એટલે અરઘા-પોણા ડગ્ગન પોટીઓ હાજર
 થઈ જ બાય ! બદુગર કાથળીમાંથી સસલાં કાઢે તેમ કમળ
 છોકરીઓ લાવી શકે છે.

સુધા : એમાં અદેખાઈ શું કામ કરો છો ? એમાં પણ
 આવડત જોઈએ છે.

અશોક : ઑક કોર્સ. હું ક્યાં ના પાડું છું ? અને એ
 આવડતની મને અદેખાઈ પણ નથી.

બિન્દુ : દરાખ ખાટી છે.

[બે ત્રણ જણાં હસે છે.]

અનિત : ત્યારે આજે ઋષિ મહારાજ તો અકાળે લીલા
 કરી ગયા. તો પછી પેલાં ગાયકવંદે ગાવાની થોડીક લીટીઓ
 તૈયાર છે તે આપણે ગાઈ લઈએ :

ભૈરવ : કરબો

છાઈ છાઈ વનની વનરાઈ,

કાકિલ ગુંજે ખીતો ગાઈ,

છાઈ વનની વનરાઈ.

બહુ તેજસ રવિનું રશ્મિ;

અનન્ત સાધે એક તપસ્વી,
શાન્ત વને શાન્તિ પથરાઈ,
છાઈ છાઈ વનની વનરાઈ,

ખિન્દુ : ચાલો, પૂરું થયું ? ડિરેક્ટર સાહેબ !

અજિત : હવે અમર્યાં બનાવો નહિ ને; હું સાહેબ શાનો ?
હું તો તમારાં બધાંનો દાસાનુદાસ. આ માથે લીધેલું નાટક
પૂરું થાય એટલે તમને બધાં દેવ-દેવીઓને સાપ્તાંગ નમસ્કાર
કરીને આ અવેતનિયાં રંગભૂમિના ક્ષેત્રમાંથી હું તો નિવૃત્ત
થઈ જવાનો છું.

ડેક્કર : અરે બાઈ, એ તો બધા સ્મશાનવૈરાગ્ય ! બે માસ
વીતશે નહિ કે પાછા તમે નાટક કરવાના થઈ જવાના અને
આને આજ દેવ-દેવીઓ મંદિરમાં ગોઠવાઈ જવાનાં.

મેના : હા હા હા ! દેવ-દેવીઓ કદાચ બદલાય ખરાં.

ખિન્દુ : તેત્રીસ કોટિ દેવ-દેવીઓના દેશમાં એથી કાણ
ગભરાય ?

અજિત : ત્યારે સન્નારીઓ અને સદ્ગુણસ્થો કે પછી
મિત્રો ! હવે રિહર્સલમાં તમે બધાં જરા વધુ નિયમિત થઈ
જાઓ તો સારું. મહિનો તો વીતી ગયો અને કામ ખાસ
આગળ વધતું નથી. નહિ તો પછી દશેરાને દિવસે થોડો નહિ
દોડે તો આપણી કળેતી થશે તે ખ્યાનમાં રાખજો. હવે ઑડિયન્સ
ગમે તે ચલાવી લે એમ માનવું એ મોટી ભૂલ છે.

[અજિત, ભેગી, સુધા, ગનેન્દ્ર, સાલુંદા વગેરે બચ છે.]

ખિન્દુ : મેના, તું ક્યાં બચ છે ?

મેના : હંઅંઅં, જરા રેડિયો કબજામાં જકાનો વિચાર છે.

ઘણા દિવસથી ગધ નથી એટલે એમ થાય છે કે જરા આંટા મારી આવું-આવે છે ?

ખિન્દુ : રેડિયો કલમમાં ? હાં, હા, ચાલ, આવું છું. તમે લોકો ક્યાં જાઓ છો મી. ઝવેરી અને મી. મહેતા ?

ડોહર : હું-હું તો સી. સી. આઈ. માં જવાનો વિચાર કરતો હતો. અશોક આવે છે ?

અશોક : ઓ. કે. થેંકસ. લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે ત્યારે મોં ડાલુ ધોવા જાય ! ચા આ આ લોકો સાહેબજી, સાહેબજી.

[બધાં : જાય છે.]

અંક : ૧

પ્રવેશ. ૨.

સ્થળ: કોમરેડ રફલના કંપાઉડમાં, નાની રૂમનો વરડો.
સમય: સાંજ.

[ડોલર ગાતો ગાતો બેડો હોય છે]

ગઝલ : હાલે!

ગરીબ આ જાત ઉપર તારી મહેરબાની નથી,
નીચેવી દીધું દિલ તો ચે, તને કદરવાની નથી...

તમારી વેણીની ઉપર રહું જે ફલડું મ્હેકી,
સુવાસ એની મીઠી કાઠથી અજાણી નથી...

નથી બે ધન - નથી યૌવન,
નથી રનેહલ ગીતો યનગન,
અરે કાઠ યુવતીની આંખમાં
દેખાઉં ના સજ્જન ...

ગરીબ આ જાત ઉપર તારી મહેરબાની નથી.

[સાંભળતો કોમો રહેલ અશોક આવે છે.]

અશોક : ઓહોહો ! કેમ આમ ભાષ ?

ડોહર : (મોતો અટકી જઈને) કાણુ અશોક ? કેમ, ગાઉં નહિ ?

અશોક : ગાવાની કાણુ ના પાડે છે ! ગાવા માટે તો આ નાટકમાં હું તને લઈ આવ્યો છું પણ આવું આત્મલક્ષ્મી ખીત ક્યાંથી શોધી કાઢયું ?

ડોહર : રસ્તામાં કાષ મોતો જતો હતો. તેની આટલી કડી યાદ રહી મધ. જ્યાં રેતી ઉડતી હોય ત્યાં તને પણ વાંસપૂર પાણી લાગે છે તો !

અશોક : અત્યાર સુધી વાંસપૂર તો શું પણ વેંતપૂર પણ નહોતાં લાગતાં; પણ તું આમ બોલે છે એટલે હાથમાં કાષ કાળું લાગે છે ખરું-કહે ને ! શું છે ?

ડોહર : કાષ કાષ વાર વિષાદવૃત્તિ આવી બય છે ખરી.

અશોક : પણ શા માટે આવવી જોઈએ ? તું બોલ્યો છે, લલિતકળાના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં આગળ આવતો બય છે તેજ પ્રમાણે રમતોમાં પણ પહેલી હરોળમાં છે. નોકરી પણ ઠીક મળી મધ છે. પછી શું ?

ડોહર : તું જે કહે છે તે સાચું છે; મને અસંતોષ નજરે રહેવા જોઈએ પણ-પણ કાષ કાષ વાર એવું લાગી બય છે કે સમાજને જીભ કશાની પડી નથી-અને તો જોઈએ છે માત્ર પૈસો; મોટરકારોની સંખ્યા પર માણસની કદરનો આધાર છે. એટલે કવચિત્ હેયું કચવાઈ બય છે, કુકળી ઉડે છે.

અશોક : બિચારા સમાજને તું અમસ્થો વયમાં લાવ્યો લાગે છે. યુવતીઓ વૈભવપ્રિય થતી બય છે અને પૈસાપાત્રની જ પતિ તરીકે પસંદગી કરતી બય છે એમ તને લાગતું હશે. પણ આ વૃત્તિ આ જમાનાની પુત્રી છે એવું માની લેવાની જરૂર.

નથી. મનુષ્યની ઉત્પત્તિ સાથે સાથે આ વૃત્તિની ઉત્પત્તિ પણ થઈ હશે. અને એ સ્વાભાવિક પણ છે. અને એમાં ખોટું પણ શું છે ?

ડોહર : એતારીની ! હું એક દિશામાં પ્રસ્થાન કરું છું તો તું સામી દિશાએ ધસતો જણાય છે ! આમાં આટલા ગંભીર થવાની જરૂર ન હતી.

અશોક : મારું માનસ પણ હમણા હમણા ચગડોળે ચડ્યું લાગે છે, પણ હા-તે દિવસે તેં સી. સી. આઇ. માં જવાની ધાપ મારી તેવું કારણ શું ?

ડોહર : કહ્યું તે વખતે તો વિચાર પણ નહોતો કર્યો; પણ હવે વિચારતાં એમ લાગે છે કે આસપાસ પૈસાનું ભયું ભયું વાતાવરણ જણાયું એથી મારાથી કહી દેવાયું હશે.

અશોક : હાંસ્તો, પેલી બે છોકરીઓ રડિયો કલબની વાત કરતી હતી એટલે તેં સી. સી. આઇ. નું નામ દીધું.

ડોહર : તું એ બે છોકરીઓને ઓળખે છે ?

અશોક : એમાંની એક મેના ત્રિવેદી તે બી. એ. છે અને બીજી બિન્દુ દેસાઇ અંડરગ્રેજ્યુએટ છે એટલી મને ખબર છે. એથી વિશેષ હું બાલુતો નથી. રિહર્સલોમાં બિન્દુ પહેલેથી છે અને એનો ચહેરો પણ પરિચિત છે; પણ એને ક્યાં બોલેલી તે યાદ આવતું નથી. મેનાને એ બિન્દુ જ લખ આવી અને તે પણ માત્ર થોડા દિવસ પહેલાં; એટલે એ મેનાની સાથે તો તો હું માત્ર બે ચાર શબ્દો જ બોલ્યો હોય.

ડોહર : હાં, તું બિન્દુના વધુ પરિચયમાં છે !

અશોક : હા, એ બેમાંથી મારે એવી સાથે વધુ પરિચય

ખરે. પણ તેં એ બેનું જ કેમ પૂછ્યું? બીજી બિચારીઓએ શો ગુનોહ કર્યો?

ડોલર : ગુનોહ તો કશો કર્યો નથી. અને કર્યો હોય તો એ મારી પાસે સજા કરવાની સત્તા ક્યાં છે?

અશોક : પણ ત્યારે એમ કેમ બન્યું?

ડોલર : અરે ભલાભાઈ! તું પણ નાટકના અદેખા આશકની પેઠે ક્યાં પૂછ્યા કરે છે! તે દિવસે ત્યાં માત્ર ત્રણ છોકરી હતી. એમાં પેલી સુધા કરીને હતી તે તો પેલા બિચારા, કાણુ એ?

અશોક : ગજેન્દ્ર!

ડોલર : હા, એ ગજેન્દ્રને માથે ઉપાડીને કે ગજવામાં બાલીને જ ફરતી હતી. બાકીની બે ને માટે મેં પૂછ્યું. પણ રિહર્સલ માટે સફલમાં કાંઈ આવ્યું હશે ખરું? તો પછી સફલમાં જઈને બેસીએ.

અશોક : નારે ના— એમેટર રંગભૂમિનાં રંગશિયાં બધાં મોડાં આવે—વહેતું કાણુ આવતું? અહીં જ ઠીક છે.

ડોલર : એ રંગશિયું કાંઈ દિવસ પણ સુધરશે કે નહિ?

અશોક : સુધરશે, સુધરશે. પણ ખિરાદર, તે દિવસે તેં સી. સી. આઇ. ની વાત હાંકી તે ચાલુ રાખે તો કેમ? તું પૈસાદારનો દીકરો હોય તેમ વર્તે તો મજા આવે.

ડોલર : અને પછી સાચી વાત બહાર પડે ત્યારે મારી ફજેલી બોધને તમને પણ મજા આવે ને!

અશોક : અરે, આપણે ક્યાં ઠેક સુધી પહોંચાડીને કાંઈને ફગો દેવો છે! આ તો થોડા દિવસ ગમ્મત.

ડોલર : અને એ સ્વાગ રાખું કઇ રીતે ? બેંકમાંથી
ઓવરડ્રાફ્ટ લઇને ? ત્યાં તો મારા નામ પર અડીસો-ત્રણસો
માડ હશે. તું લાખેકનો ઓવરડ્રાફ્ટ અપાવે તો ચાલે.

અશોક : અરે ભલા, એમાં લાખેકની શી જરૂર છે ? તારે
જવું હોય ત્યાં હું અને મારી કાર તને લઇ જવા તૈયાર છીએ.
સી. સી. આઇ. રેડિયો વગેરેમાં હું મેંબર છું. ખીજે જવું
હોય તો મારી પર્સ તારી તહેનાતમાં તૈયાર છે. ભરી ભરીને
તને આપતો જઇશ. થોડા દિવસ આનંદ ભલા.

ડોલર : એમ કાંઇ ચાલે ? તારે પૈસે હું પૈસાદારમાં ખપું ?

[અપ-દુ-ડેટ ડેસમાં સજ્જ થયેલ એક યુવાન આવે છે. સરમાતે
અકળાતો, અગ્રચિત્તે તે ખંનને પૂછે છે.]

યુવક : વિજુ ક્યાં છે ?

અશોક : વિજુ ? વિજુ ડોલર ?

યુવક : વિજુ ડોલર ? વિજુને તમે ઓળખતા નથી ?

અશોક : સૌરી, પણ એ યુવકના પરિચયમાં આવવા
જેટલો હું ભાગ્યશાળી નથી.

યુવક : તમે પણ શી વાત કરો છો ? વિજુ છોકરો ?

ડોલર : ત્યારે શું વિજુ છોકરી ?

યુવક : ઑફ કોર્સ-છોકરી, બ્યુટિફૂલ, સ્માર્ટ, અપ-દુ-ડેટ
વૉટ એન આઇડીઆ ! વિજુ છોકરો, ? હેં હેં હેં !

ડોલર : હા હા હા ! ત્યારે વિજુ છોકરી, ખરું ને ?
બ્યુટિફૂલ, સ્માર્ટ, અપ-દુ-ડેટ.

યુવક : પણ એ છે ક્યાં ?

અરોહ : તમે આવા આકળા કેમ જાણુઓ છો ! વિજુ-એ
સ્માર્ટ વિજુનું કાંઈ આખું નામ તો હશેને !

યુવક : ઓહ, આઈ એમ અગેન સોરી, વિજુ એટલે મિસ
પ્રજાબાબા ચોકસી, વિજુને તમે ઓળખો નહિ ! વેરી સ્ટ્રેઈજ
પણ એ છે ક્યાં ? અંદર છે ?

હોલર : ના, ભાઈ, ના અંદર નથી; અને બહાર હોય તો
તો તમે જોઈ શકોને.

યુવક : પણ એમ બને કેમ ?

અરોહ : એ પણ એક ટ્રાયડો છે.

યુવક : (દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખીને) હંઅં, અજબ જેવું. એણે
મને આ ટાઈમિનું જ એપોઈન્ટમેન્ટ આપેલું. ઉલટાંનેા હું અરધો
કલાક મોડો છું. એ વિજુ પોતાનું એપોઈન્ટમેન્ટ ચુક જ નહિ.

હોલર : પણ ત્યારે તમે મોડા કેમ ?

યુવક : ‘યુ સી’, બન્યું એમ કે મારે, ‘યુ સી’ ટેઈલરને
ત્યાંનું એપોઈન્ટમેન્ટ હતું, ફિટિંગ માટે, હંઅં, પણ ‘યુ સી,’
વિજુ અહીં આટલામાં જ હશે. તમને બરાબર ખબર છે કે
વિજુ અહીં નથી. ?

અરોહ : ભાઈ, અમને તો બરાબર ખબર છે કે આ
હોલ અને હું અશુ એ બે સિવાય અહિં વિજુ કે બીજું કે
ત્રીજું કોઈ નથી. મીનુ અને બિનુ પાછળથી આવે કદાચ.
બીજુ અને સુધુ પણ આવે. છતાં તમારે જોવું હોય તો જોવાની
છૂટ છે.

[રકુલનો પટાવાળો ત્યાં ફરતો દેખાય છે.]

યુવક : એઈ એઈ, અહિં-ઈકડે વિજુ-‘યુસી’-પ્રજાબાબા
ચોકસી આયા હય ? હય ?

પટાવાળો : નહિં સાબ.

યુવક : કોઈ બાઈ આવેલી નહિં ? ઉરકા નામ વિજુ બાઈ હાય.

પટાવાળો : નાહિ, હમકો કયા માલુમ ! ઇદર તો બહોતી આદમી આતે જાતે હય.

અશોક : મુરખી ! કાંઈ ભૂલ તો નથી થતી ?

યુવક : ભૂલ ? શાની ભૂલ ? શામાં ભૂલ ? હું વિજુને નહિં ઓળખું ?

અશોક : એવું હું કયાં કહું છું ? આતો કદાચ એપોઇન્ટમેન્ટના સમય કે રથળમાં ભૂલ થઇ ગઇ હોય. તમારા જેવાને તો હજાર એપોઇન્ટમેન્ટ હોય.

યુવક : યસ, ધેર યુ આર રાઇટ. એમ તો નહિ હોય ! 'યુસી' આપણા લોકો રીમાઇન્ડર કાર્ડ લખતાં હોય તો કેવું સાદું ! પણ નહિ, મને બરાબર યાદ છે કે મારે વિજુ જોડે એપોઇન્ટમેન્ટ હતું.

રોહર : ભાઈ, તેની કોઈ ના પાડતું નથી, તમારે વિજુની સાથે એપોઇન્ટમેન્ટ હોવું જ જોઈએ. પણ આ તો એમ કે બીજે સમયે મળવાનું હોય કે બીજે ઠેકાણે મળવાનું હોય.

યુવક : ઓહ આઈ સી ! યસ, તેમ બી બને. લેટ મી સી. (ગળવામાંથી કાપતી કાઢે છે) આજે તારીખ કઈ ?

રોહર : પંદરમી.

યુવક : પંદરમી - થેંકયુ. હાં, 'યુસી' હું પહેલાં કયાં ગયો હતો ? ફોટોગ્રાફરને ત્યાં. આજે એણે ફોટોઝ આપવાના કહ્યા હતા અને ન આપ્યા, પાછું જવું પડશે. પછી - પછી શઝવાળાને ત્યાં ગયો હતો. 'યુ સી,' પહેલાંના જેવી સુપર્બ

કવાલિટી જ નહિ જો ! આ લડાઈ તો એક ન્યુસ-સ થઈ પડી છે, કોણુજણે ક્યારે પાછું નોંરમલ' થશે ! 'યુસી,' સારી સિગરેટ પણ મળતી નથી. 'કેમલ' ક્યાં છે ? 'ચેસ્ટરફીલ્ડ' અને 'લકી સ્ટ્રાઈક' ક્યાં છે ? અને 'બ્લેક એન્ડ વ્હાઈટ' ? જોહ, પણ હું તમને ઓફર કરવાની જ ભૂલી ગયો. હાઉ સિલી ! નંબર ફાઈવ, ફાઈવ, ફાઈવ છે. વળી જો ડબા બ્લેક મારકેટમાંથી મળી ગયા હતા. (એક ડોલર અને અશોકને આપવાનું કરે છે) નહિ. ઘેટસ ઓલ રાઈટ, હંઅ, પછી 'યુસી,' હું પેલા ટેબલરને ત્યાં ગઈશો અને, પછી વિજુ-વ્રજબાળા-જોહ માય ગોડ ! પણ મારવેલસ-અદ્ભુત-વિચિત્ર ! તમે કેવી રીતે બણ્યું ? એને તો મારે ન્યુ મોડર્ન સ્કૂલમાં મળવાનું હતું ! જોહ, એક તો મોડો હતો તેમાં આ વધારે મોડું થયું. એ ચાલી ગઈ હશે તો ? માઆઆફ—

[ડોહતો બચ છે. ડોહતાં હાથરી પડે છે, અશોક ખૂમ મારીને પાછી આપે છે. લઈને તે પાછો ડોહે છે.]

અશોક : (હસતાં હસતાં) ડોલર ! કે પછી દોલુ ! 'પ્રેમ પંખીડાં'નાં નાટકો ક્યાં એકલાં રંગમંચ ઉપરજ લજવાય છે ! પણ જવા દે એ વિજુની વાત. તું શું કહેતો હતો ?

ડોલર : હંઅં, હા આ-એ તો એમ કે એમ તે કાંઈ ચાલે ? તારે પૈસે હું પૈસાદાર ગણાઉં ?

અશોક : તું પહેલેથી એ બાબતમાં જરા વધારે પડતો ઊર્મિલ છે. આપણે આટલે વખતે મળ્યા એટલે આમ પણ આપણે સાથે કલબોમાં, સીનેમામાં, કોન્સર્ટોમાં, હોટલોમાં ખત જ કે કેની-કાંઈ થોડા ઘરમાં બેસી રહેવાના હતા ! તો આમ પણ ફરશું. અને હું પણ એક એકરાર કરી દઉં : જેમ તારાથી તું પૈસાદાર છે એમ સદસા બોલાઈ જવાયું એમ મારાથી

પણ આ રિહર્સલોમાં પહેલેથી, કોણ જાણે શાથી પણ, બિન્દુ દેસાઈ આગળ બોલી જવાયું છે કે હું ગરીબ છું. બધેજ ઠેકાણે લખપતિ લખપતિ તરીકે ઓળખાતાં મને તો એ શબ્દની સ્મૃતિ આવી ગઈ છે.

હોલર : પણ પૈસાની તો સ્મૃતિ આવી નથી ને ? એમ હોય તો પૈસા મને આપી દેજે.

અશોક : આવી રીતે થોડા પૈસા ખરચવા હું તૈયાર થયો એટલામાં તો તારા નાકનું ટીચકું ઉંચું ચડી ગયું તે તું મારા પૈસા લેવાનો ! પણ તને આ વિચાર કેવો લાગે છે ?

હોલર : તું જે તૈયાર થતો હોય તો મને ખાસ વાંધા ભર્યું લાગતું નથી, પણ—

અશોક : પણ ને જાણ. તું જાણું ચોખ્ખીયો રહી ગયો ! તારાં દિલને અને બુદ્ધિને મેળ જામતાં ઘણા વખત લાગે છે.

હોલર : ના ના, આ તો એમ કે જાણે મને તો આ બધાં-માંથી કાંઈ ઓળખતું નથી તે પાંચ પંદર દિવસ આ વેશ ચાલે. પણ તારું કેમ નભશે ?

અશોક : તેની તારે શી પંચાત ? ખરી વાત એમ છે કે આવાં ત્રણ ત્રણ મહિને બદલાતાં મંડળોમાં કાંઈ કોઈના જીવન વિશે બહુ જાણતું નથી. અજિત અને જોગી મને ઓળખે છે પણ એમને તો મેં ભણાવી મૂક્યા છે એટલે એઓ મારે માટે કશો ભાંગરો વાટશે નહિ.

હોલર : ત્યારે તો ઠીકઠીક. પણ હજી મને લાગે છે કે આપણું પગલું તદ્દન પ્રમાણિક તો નહિ કહેવાય.

અશોક : તારી દિલસૂઝી જવા દે ને. આ તો આ તુકો સ્વચ્છે એટલે જરા આનંદ કરી લઈએ. કાંઈ મુગનચની પોતાનાં

હૈયાનાં સુવર્ણપિંજરમાં મને કે તને પૂરવા કટિબદ્ધ થશે કે તરત આપણે ફેડ પાડી દઈશું.

ડોલર : તું તો પૈસાદાર છે એટલે ઠીક છે, પણ વાત ખુલી એટલે પેલી મૃગનયનીનો મુંગો માર મારે તો સહન કરવો રહ્યો ને !

અશોક : તારાથી તો તોળા લગવાન ! તો શું જમવામાં જગલો અને ફૂટવામાં લગલો એમ બને ? અરે ગાંડા, એ બધા-માંથી કશું થવાનું નથી. ઝુકાવા દે ને.

ડોલર : થવા દે ત્યારે. પણ આપણે અહિં બેઠા છીએ તેના કરતાં અંદર દોલમાં જઈએ. કાઠ રડ્યું ખડ્યું આવ્યું પણ હોય.

[ખંને ભય છે. જતાં જતાં ડોલર ‘ગરીબ આ ભત ઉપર, વારી અહેરબાની નથી...”નું ગીત સસકારે છે.]

અંક : ૧

પ્રવેશ. ૩.

સ્થળ : ડૉમરેડ રૂઢીનો રિહર્સલ હોલ.

સમય : તેજ વેળા સાંજે.

[બિન્દુ ડેસાઈ ગાતી ગાતી બેઠી હોય છે. પાસે મેના અને રેખા બેઠી હોય છે.]

બિન્દુ : મને ખૂંચે સોનલ સેજ

મારો કોણ સ્નેહ સન્દેશ.....મને ખૂંચે.

સ્નેહલ સુમનને શયનન મારે

જીવન જીવવાં શેષ;

આગસમાં નીવડે આબુષણ

વિષ બને મુજ સુન્દર વેશ

મને કાઈ ન ચાહે લેશ.....મને ખૂંચે.

હું બરાડું છું એથી, મેના, તને કંટાળો તો નથી આવતો ને!

મેના : પ્લીઝ, પ્લીઝ, તું વચમાં બોલીને વાતાવરણને થંધી મારે છે, અને તારો પોઝ પણ ફેરવી નાખે છે. ગીતનો લક્ષ્ય સરસ છે. તું ગાયા કર.

બિન્દુ : મને ખૂંચે સોનલ સેજ.

મુજ નયને કેા ના લહેરાયે,

મુજ મન પર ના કેા ગીત ગાયે,

સૌ મુજ ધનના થઈ ધાયે...મને ખૂંચે.

કાઠી મોટર ચાહે મારી,

કાઠી હીરા પર જાતું વારી,

મને ચાહે ના કેા અલગારી,

વિરહની આગે જળતાં ઉનાં આંસુ નાદે સારી,

મને ખૂંચે સોનલ સેજ.

મેના : બિન્દુ ! બિન્દુ ! આજે આવા મુઠમાં કેમ ! ઘણું માણસ પૈસાના અભાવથી દુઃખી હોય છે પણ એના વધારાથી પીડાતાં માનવી પણ હોય છે એની મને આજે જ ખબર પડી !

બિન્દુ : તું પૈસાદાર હોત તો તને ખબર પડત.

મેના : ચાલને, આપણે જગ્યા અદ્વજબદલ કરીએ : તારા બાપુને કહી દઉં કે થોડી વાર મને પોતાની છોકરી ગણે.

બિન્દુ : આમે તે ક્યાં એ તને પારકી ગણે છે ! પણ તારું સ્વમાન જરા જરામાં ઘવાઈ જાય એટલે બિચારા બાપુ પણ શું કરે ?

મેના : જો, તું પાછું એવું ગંભીર રૂપ ક્યાં પકડી બેડી ! પણ બિન્દુ ! તું આ ગીત અમસ્તું જ ગાતી હતી કે તને તારા પૈસા ખરેખર ખૂંચે છે ?

બિન્દુ : પૈસા તો નથી ખૂંચતા પણ સામા માણસો પર એની જે અસર થાય છે તે ખૂંચે છે.

મેના : અને એમ પણ ખરુંસ્ટો કે જે વસ્તુ આપણી કને ન હોય એનો આપણને અસર તો પ રહે. એ વસ્તુ વધુ પ્રમાણમાં

મળે તો પાછો અસંતોષ થાય !

બિન્દુ : હા હા હા ! એ પણ સાચી વાત. પણ મેના, કેટલીક વાર સાચું કંટાળી જવાય છે. બિન્દુના પૈસાને પરણવાની ઇચ્છા રાખનાર કાંઈ કેટલા અરજદાર પડેલા છે; પણ પૈસા વગરની બિન્દુ પણ કોઈ માનવી છે—સ્ત્રી છે એવું સ્વીકારવાને કોઈ તૈયાર હોય એમ જણાતું નથી.

મેના : એ તો તારો ભ્રમ છે.

બિન્દુ : નારે, ભ્રમ નથી. કોઈ કોઈ વાર તો એવું પણ થઈ આવે છે કે નવલકથામાં બને છે એમ હું ગરીબ હોવાનો ટોંગ કરીને કોઈ યોગ્ય પતિ શોધી કાઢું !

મેના : ઓ પ્રભુ ! આ તો ફંવારો કાઢે મરે અને પરણેલો પીડાએ મરે !

બિન્દુ : કેમ !

મેના : છેલ્લાં રિવર્સલમાં મેં કહેલું તે તેં સાંભળેલું નહિ ?

બિન્દુ : શું કહેલું ?

મેના : તારું ચિત્ત ખરે જ અમિત થઈ ગયું છે.

બિન્દુ : થયું હશે, પણ બોલ તો ખરી.

મેના : તેં મને પ્રશ્ન કર્યું કે તું કયાં જાય છે ? મેં પેલા બે - કાણ ?

બિન્દુ : અશોક ઝવેરી અને ડોલર મહેતા કેની ? હાં, તે ?

મેના ; એ બે ઊભા હતા અને મેં ગપ મારી કે હું તો રેડિયો કલબમાં જઈ જુ.

બિન્દુ : હા હા હા, હવે મને યાદ આવ્યું.

મેના : બોલતાં તો બોલાઈ ગયું પણ પછી મને ધ્રારકો પડ્યો કે તું બોલીને બાફેટો કરી નાખશે કે શું ! કે વળી તું

રેડિયો કલબમાં ક્યારથી જતી થઈ ?

ખિન્દુ : મને પહેલાં એમ થયું તો ખરું કે તું આમ કેમ બોલે છે ! પણ પેલા બે આપણને ઘોળી ઘોળીને પી જતા હોય એમ ભેતા હતા એટલે મેં કશું કહ્યું નહિ.

મેના : (ખિન્દુનાં ખભાં પકડીને હલાવાને) હેં, ખરેખર ! તને પણ એવું લાગ્યું ? મારા મનમાં તો એમ કે મને જ એવું લાગ્યું તું.

ખિન્દુ : ચાલો, એ બી ઠીક. એક કરતાં બે ભલાં. અને એટલું પણ સાચું છે કે સામે પણ બેજ યુવાન છે; નહિ તો ત્રણી આપણા નવલ-નવલિકા લેખકોને પ્રિય પેલા સનાતન ત્રિકાણનો સવાલ ઊભો થાત.

મેના : હા, એ પણ સાચું.

ખિન્દુ : અને અકસ્માત પણ કેવો ! હું અને પેલો અશોક પહેલેથી આમાં હતાં. તું આવી કે તરત બીજે દિવસે પેલો ડોલર મહેતા આવ્યો.

મેના : ઓ હો ! અશોક રિઝર્વ થઈ ગયો છે ! નક્કી તો નથી કરી નાખ્યું ને ?

ખિન્દુ : (હસી પડે છે.) એક પક્ષની ઇચ્છા થાય એટલે પચાસ ટકા તો નક્કી ખરું જ કેની ! સામે પક્ષ હા પાડે તો સોએ સો ટકા થાય અને ના પાડે તો સોમાંથી એકડો ઉઠી બચ ! પણ મજાક જવા દઈએ. તું રેડિયો કલબનો શો લવારો કરતી હતી ?

મેના : હા, બહેન, હા. તને તો એ લવારો જ લાગે ને. અને તું પેલું “મને ખૂંચે સોનલ સેજ, આગ સમાં નીવડે આલ્પણ, ખૂંચે સોનલ સેજ” એ ગાતી હતી તે લવારો નહિ ! તને જેમ ગરીબ થવાની ઇચ્છા થાય છે એમ કોઈ કોઈ વાર મને તબંગર દેખાવાની ઊર્મિ થઈ બચ છે. એથી મેં છાંટ મારેલી.

ખિન્દુ : હંઅં (થાડી વાર વિચાર કરીને) એમ થાય તો તો ઁન્ડ !

મેના : શું ઁન્ડ ? લવારો તો આનું નામ કહેવાય. શું ઁન્ડ ?

ખિન્દુ : આપણે આ ગમ્મત આગળ ચલાવીએ તો ?

મેના : એટલે ?

ખિન્દુ : એટલે વળી શું ? તું થોડો વખત પૈસાદાર અને હું થોડી વાર ગરીબ બની બઊં.

મેના : તું ગાંડી તો નથી થઈ ગઈ ને ? આવાં ભોગળ તે છૂપાં રહેતાં હશે !

ખિન્દુ : નહિ રહે તો વાંધાંશો છે ? ગાજરની પીપુડી, વાગે ત્યાં સુધી ઠીક, નહિ તો પછી ખાઈ જવાની.

મેના : તારે બધું ઠીક છે.

ખિન્દુ : કેમ એમ બોલે છે ? ફજેતી થશે તો બંનેની થશે ને—તારી એકલીની થોડી થવાની છે !

મેના : એકલીનીજ થાય, બહેન ! ગરીબ હોવાનો ઢોંગ પૈસાદાર કરે તો લોકો હસવામાં કાઢી નાખે. પણ ગરીબ પૈસાદાર હોવાના ચાળા કરતાં પકડાઈ બચે તો લોકો એને ટુંપી ખાય.

ખિન્દુ : તું તો ડરકુ ને ડરકુ જ રહી ! જો તો ખરી—મઝલ આવશે. પકડાઈશું તો બધા ટાપલો મારે માથે લેવા હું તૈયાર છું.

મેના : ના ના ને ના.

ખિન્દુ : (મેનાના વાંસામાં મુઠ્ઠો મારીને) હા હા ને હા ! મારી ખાતર તારે આટલું તો માનવું જ પડશે.

મેના : (હતાશ થઈને ઓલ રાખી, અચ્છા, જેવી તારી મરજી. આટઆટલાં વર્ષોમાં ઢાંધ પણ દિવસ હું તારી મરજી બિરુદ્ધ કાંઈ કરી શકી છું કે હવે કરવાની હતી !

ખિન્દુ : ઓહ, યુ આર એ ડીઅર !

મેના : પણ હું તને સાફ કહી દઉં છું કે પૈસાદાર થવા માટે બેઠતા પૈસા મારી પાસે નથી.

ખિન્દુ : હવે ડાહી ન થા ડાહી ! તેમાં તું મને નવું શું કહે છે ? આપણી પર્સની અદલાબદલી થતી રહેશે. અને બે, હું શેફરને તો કહીશ, પણ તારે દરેક વખતે મને લિક્કટ આપવાની (હસે છે.)

મેના : ખિન્દડી-મિન્દડી ! જવા દેતી, તું આવા ગોટા-ખામાં કયાં નાખે છે ? મને તો અત્યારથી ગભરામણ થાય છે.

ખિન્દુ : ઉંહું, હવે નહિ ચાલે. તું મને વચન આપી ચૂકી છે.

મેના : ઠીકઠીકે ત્યારે. અત્યારથી જ પાટ ભજવવા માંહું ? અરે ખિન્દુ, જરા મારી પેલી હૅન્ડબેગ લાવ તો.

ખિન્દુ : હાથ, તને પાર્ટ ભજવવામાં શીખવતું પડે એમ નથી. પણ આજે કાંઈ અહીં કેમ આવ્યું નથી ?

[અશોક-ડોલર આવે છે.]

ખિન્દુ : હલો, આવી પહોંચ્યા ? ખીમં તો કાંઈ જણાતાં નથી.

અશોક : તમે બે તો છો ને.

મેના : એટલે તમને એમ લાગ્યું કે આખી દુનિયા આવી ગઈ?

ડોલર : એમ માનવામાં કાંઈ બહુ મુશ્કેલી નહીં પડે.

મેના : તમને કેમ લાગે છે ? રિહર્સલ જરાઅર થતાં હોય. તેમ મને લાગતું નથી - બે કે મને કાંઈ ખાસ અનુભવ નથી.

અશોક : તો તમે ડોલરને પૂછ્યું તે બરાબર જ ક્યું.
આવી બાબતોમાં એ ઉસ્તાદ છે.

મેના : એ તો પહેલે દિવસેથી જ જાણી આવતું હતું.

ડોલર : અશોક ! મને ખોટો શીદને ચડાવી મારે છે !

ખિન્દુ : કાર્મ વખાણુ કરે એમાં ચુસ્સો શા માટે કરવો !

અશોક : બીજાં બધાના રેશનિંગ થયાં પણ વખાણુનાં
રેશનાંગ સાંભળ્યાં છે ? અને ડોલર, પૈસાદારનાં વખાણુ નહિ કરીએ
તો કાનાં કરીએ ? અમારા જેવાનાં વખાણુ દ્રાણુ કરવાનું હતું ?

ખિન્દુ : એ બરાબર કહ્યું. જુઓને, એટલા માટે જ હું
આ મેનાનાં વખાણુ કરવાની એક પણ તક ચૂકતી નથી. પૈસા-
દાર બહેનપણી તો ઘણી કામની છે. મેનાનો કંઠ એટલો સરસ
કે એની આગળ જૃથિકા રાય અને કાનનબાલા તો પાણી ભરે
પાણી ! (હસી પડે છે.)

ડોલર : (ગંભીર વચને) એમાં દસો છો શા માટે ? તમારાં
આ વખાણુમાં મને તો કશી અતિશયોક્તિ લાગતી નથી.

અશોક : હં અં, વાત એમની એમ છે ! તો ભલે ને એ
જૃથિકા અને કાનન માથે બેઠું લઇને પાણી ભરવા જતી !
અમારે કશો વાંધો નથી—તમને છે ખિન્દુ ?

ખિન્દુ : નારે ના, મારે શા માટે હોય ? અને ડોલરભાઈના
કંઠ અને અભિનય આગળ સાયગલ અને નવાબ ઝાડુ મારે
ઝાડુ એમ કહું ?

મેના : (ગંભીર મુખે) તમારે કટાક્ષ કરવા હોય તો કરો
ખાકી મને તો એ ગુલનામાં કાંઈ ખાસ દસવા જેવું લાગતું નથી.

અશોક : નહિરે નહિ, મેના બહેન, હું અને ખિન્દુ જરા
પણ કટાક્ષ મારતાં નથી. પણ મને હવે સવાલ એ થાય છે કે

મારાં અને બિન્દુનાં વખાણુ કોણુ કરશે ?

ડોલર : તમે બંનેએ અમારાં વખાણુ કરવાનો ધંધો ઉપાડ્યો છે તો પછી અમે બે તમારાં ગુણગાન ગાઈશું. કેમ મિસ ત્રિવેદી-મેના ? અને તે ઉપરાંત, તમને પરસ્પર પ્રશંસા કરતાં કોણુ અટકાવે છે ?

(બધાં હસી પડે છે.)

[દેશીકેશનની ઘંટડી વાગે છે. મેના લે છે.]

મેના : હલ્લો, હલ્લો.

અવાજ : હલ્લો.

મેના : તમારે કોનું કામ છે છ ?

અવાજ : કોણુ કંચુ ? કંચુ ?

મેના : નહિ છ, હું કંચુ નથી.

અવાજ : પણ ત્યારે કંચુ કયાં છે ? બોલાવોને એને.

મેના : અહીં કંચુ જેવી કોઈ સ્ત્રી નથી.

અવાજ : અરે તમે બી શું લુભર કરો છો ! કંચુ સ્ત્રી નથી.

મેના : ત્યારે કંચુ કોણુ છે ?

અવાજ : અલબત્ત, મરદ છે.

મેના : ઓહ, આઈ સી. પણ કંચુ નામનો મરદ પણ અહીં નથી.

અવાજ : નથી ? પણ હોવો જોઈએ. જરા તપાસ કરોની, પેટીઝ, કંચુ- મિ. કંચનલાલ મુનશી-

મેના : કંચુ પણ નથી અને કંચનલાલ મુનશી પણ નથી.

અવાજ : હું એપોઈન્ટમેન્ટ આપું અને તે હોય નહિ એમ જાનેજ નહિ.

મેના : તમે અહીંનું અપોઈન્ટમેન્ટ આપ્યું હતું ?

અવાજ : હાં, સૌરી, નહિ, ત્યાંનું આપ્યું નહતું પણ અહીં નથી એટલે મેં ધાર્યું કે ત્યાં હશે.

મેના : અહીં એટલે ક્યાં ?

અવાજ : હું અહીં ન્યુ માર્કેટ સ્ટ્રીટમાં છું-

મેના : હાં, પણ અહીં તો કાંઈ નથી.

અવાજ : પણ એમ બને નહિ. પ્લીઝ, જરા જુઓને, હોવોજ બેઠો,

મેના : (દેશ ઉપર હાથ મૂકીને) આ જુઓને, બહા વળગી છે તે. કહું છું કે નથી તો પણ સાંભળતી જ નથી.

અશોક : હાં, છોડી ના દેતાં. મને વાત કરવા દો (હાથમાં દેશ લે છે.) હલો, આપ કોણ છો ?

અવાજ : હું વિજુ. કોણ કંચુ ? અત્યાર લગી બનાવટ કરતો હતો કે ? એ કોણ તારી સગી તારી પાસે ઊભી છે ?

અશોક : જી, હું કંચુ નથી, આપ કોને પૂછો છો ?

અવાજ : કેમ, તું કંચુ નથી ? વેરી સૌરી, પણ-પણ તમે કંચનલાલ મુનશી નથી ? ત્યારે તમે કોણ છો ? અને કંચુ-કંચનલાલ મુનશી ક્યાં છે ?

અશોક : જરા ધીરે, પણ તમે તો વિજુ એટલે વ્રજબાળા ચોકસી કેની ?

અવાજ : હા હા, એજ પણ—

અશોક : જરા સાંભળી લો. એક જુવાન અહીં દમલુ આવ્યો હતો; અને વ્રજબાળા ચોકસી ઉર્ફે વિજુને મારે પૂછતો હતો.

અવાજ : તો તો એજ. કેવો હતો ?

અશોક : અપ-ટુ-ડેટ, ગભરાયેલો, અકળાયેલો, અને જરા-જરા, માફ કરજો પણ સ્ટુપિડ જેવો લાગતો—

અવાજ : હા હા, તો તો એજ એજ. પણ એ ત્યાં ક્યાંથી-પણ હસ્યો કંચુ-તમને નહિ-પણ કંચુ, યુ સ્ટુપિડ, નહિ નહિ, માફ કરજો. તમને સ્ટુપિડ નથી કહેતી પણ-પણ કંચુ અહીં આવી ગયો છે-ઓહ યુ સ્ટુપિડ-થંકયુ-સારી—

[બધાં હસાહસ કરે છે. અશોક ફોન મૂકી દે છે.]

બિન્દુ : શું હતું શું ?

અશોક : પેલો કંચુ. ઉર્ફે કંચનલાલ મુનશી આ વિજુ ઉર્ફે મજબાણા ચોકસીને મળવા ન્યુ મોડર્ન સ્કૂલમાં જવાને બદલે અહીં ધસી આવ્યો હતો, અમે બહાર બેઠા હતા ત્યારે.

બિન્દુ (દિશ્ત વાંચ ભેતી) ઓહોહો ! ટાઇમ ગ્રમ્મ ગયો. આજે કોઇ નહિ આવે. ચાલો જઇએ. ક્યાં જઇશું ? ‘પુરોહિત’ માં ?

[બધાં એકેકની સામે જુએ છે અને ખૂંચાય છે.]

ડોલર : ‘રિટર્ન’ માં ચાલો.

[વળી પાછી થોડી મૂંઝવણ]

અશોક : એમ કરીએ : આ ‘રિટર્ન’ માં જઇ શકે તેવાં ડોલર અને મેના ત્યાં જાય અને હું અને બિન્દુ ‘પુરોહિત’ માં જઇએ.

બિન્દુ : પ્ર્યુટિફુલ—બ્રિલિયન્ટ આઇડીઆ.

[ચારે જણ અંદર અંદર સાહેબજી અને રોકહેન્ડ કરે છે અને છુટાં પડે છે, તેટલામાં]

બિન્દુ : અરે મેના, તું તો ભારે ભૂલકણી, બાઇ, આ તારી હેન્ડબેગ તો અલિંજ રહી જતી હતી.

[ચોતાની મોટી બેગ મેનાને આપે છે. પહેલાં મેના-ડોલર જાય છે. પાછળથી ધીમે ધીમે બિન્દુ-અશોક જાય છે. બિન્દુ ધીમે સાદે “મને ખૂંચે સોનલ સેજ” નું ગીત ગાવાનું છે.]

અંક : ૨

પ્રવેશ. ૧.

સ્થળ : કામરેડ સ્કૂલનો રિહર્સલ હોલ.

સમય : સાંજ.

[બિન્દુ એક ખુરશી પર, ખૂણામાં બેસી હોય છે. પાસે એક ગોળ ટેબલ છે. સ્કૂલનો ભટ્ટ એક ચાહનો કપ લઈને ઢાખલ થાય છે. ટેબલ ઉપર એ મૂકે છે એવામાં અશોક આવે છે.]

બિન્દુ : ચાહ મંગાવું ?

અશોક : હા.

[બિન્દુ ભટ્ટને બીજો કપ લાવવાનું કહે છે. ભટ્ટ બીજો કપ લાવે છે. બિન્દુ-અશોક સામસામાં ખુરશીએ બેસે છે અને મૌન સેવતાં ચાહ પીએ છે. વચમાં વચમાં એકબીજાની સામે જુએ છે. બીજું જુએ એટલે પહેલું નજર ખસેડી લે છે.]

બિન્દુ : અશોક !

અશોક : હંઅં.

[થોડીવાર મૌન]

અશોક : બિન્દુ !

બિન્દુ : હંઅં.

[વળી પાછું મૌન.]

ખિન્દુ : આ તે કાંઈ રીત છે ! (હાથ ધર્મ બદલે) ખીજું કાંઈ આવતું પણુ નથી.

[વળી પાછી બેસી જાય છે.]

અરોહ : આમ હેરાન થવાને બદલે આવાં નાટકમાં ન રહ્યો હોત તો પણ સાચું થાત.

[ખિન્દુ અને અરોહ જુદાં જુદાં ગીતની લીટી ગણગણવા માંડે છે. અચાનક ખિન્દુ કોધથી બોલે છે. “ખબરું, આ તો સહેવાતું નથી” પછી રડવા જેવી થઈ જાય છે.]

ખિન્દુ : તું કેમ કશું બોલતો નથી ?

અરોહ : શું બોલું ? તું એટલા વિચિત્ર ‘મુઝ’માં છે કે શું બોલવું તેની મને સમજણ પડતી નથી. પેલું નાટક ભજવતાં ભજવતાં આપણે ખીજું નાટક ભજવવા માંડ્યું છે કે શું એમ મને લાગી જાય છે.

ખિન્દુ : તને તો આખું જીવન નાટક જ લાગતું હશે ! કોઈ દુઃખથી સળગી ઉઠે તો તને એ કોઈ નાટકની ભૂમિકા ભજવતું જણાય છે, ખરું ને ?

અરોહ : ખિન્દુ, ખિન્દુ, તું આજે આમ કેમ વર્તે છે ? રોજ પ્રમાણે આજે કેમ બોલતી નથી ?

ખિન્દુ : તું જાણે આવીને રોજની પેઠે બોલ્યો હશે !

અરોહ : હા, એ ખરું, પણ—પણ—

ખિન્દુ : તું મને નાહકનો શા માટે સતાવે છે ? ખરું કહી નાખ ને. તું ગઈ કાલે રાતે—ન્યુ ઇયર્સ ઈવેને દિવસે તાજમાં કેમ ગયો હતો ?

અરોહ : હું—હું— પચીસ—ત્રીસ રૂપિયા ખરચીને—

ખિન્દુ : હવે બંધ કરીશ ? મેં મારી સગ્ગી આંખે તને ત્યાં જોયો હતો. કેમ ગયો હતો ?

અશોક : લોકો એ દિવસે તાજમાં શા માટે જવ છે ?

ખિન્દુ : મજ કરવા.

અશોક : બસ; તો હું પણ મજ કરવા ગયો હતો.

ખિન્દુ : અને સાથે પેલી-પેલી બે કાણુ હતી ?

અશોક : કાણુ બે હતી ?

ખિન્દુ : અશોક, જરા પણ જૂઠું બોલીશ તો પરતાવાતું થશે. મેં એ બેને ગણીવાર જુદી જુદી જગ્યાએ ભેઈ છે અને લેને-નામ પણ લઈ આવી છું-માલતી અને મંજુ-અમૃતલાલ ઝવેરીની બે છોકરીઓ.

અશોક : અરે ભલી ! બહેનો જોડે તાજમાં જઈ એમાં મેં ખોટું શું કયું ?

ખિન્દુ : અશોક ! અશોક ! બહેનો ! કેવી બહેનો ?

અશોક : સગ્ગી બહેનો, સગ્ગી-સાવકી પણ નહિ. જુઠું બોલવાની તો તેં મને ના પાડી છે ને ! તું વધું તપે તે પહેલાં હું કહી દઉં કે અમૃતલાલ ઝવેરી મારા પિતા થાય.

ખિન્દુ : જીવન મિલ્સના માલેક અમૃતલાલ ઝવેરી ?

અશોક : હાજી, અમૃતલાલ મીઠારામ ઝવેરી-જેને મુંબ-ઈમાં બધા અમૃત મીઠાના નામે ઓળખે છે તે.

ખિન્દુ : ઓહ ! તું અશોક-એ શેઠનો દીકરો ? (નિઃશ્વાસ નાંખીને) હંઅં, માફ કરજો હોં.

અશોક : (ચાળા પાડીને) માઆફ કરજો હોં ! ગરીબ હતો ત્યાં સુધી 'તું' હતો. લખપતિ નીકળ્યા પછી 'તમે' બની ગયો ! અને કરોડપતિ નીકળી પડું તો 'આપ' પણ બની જઈ !

ખિન્દુ : ના ના, એમ નહિ, અશોક-તું એમ માહું નહિ
લગાડ, પણ—

અશોક : પણ માં એટલું કે તારી ઉલટપાલટ તપાસ પૂરી
અંધ, હવે-હું કરું ? તું કે પછી તમે કે પછી આપ તેજ વખતે
તાજમા શા માટે હતાં ?

ખિન્દુ : હું હું ?

અશોક : જૂઠું ભાલવાની આજે બંનેને મનાઇ છે—એકલાને
નહિ.

ખિન્દુ : હં હા, હું હતી—આનંદ કરવા ગઇ હતી.

અશોક : અને સાથે પેલો બહુ ખૂબસૂરત જુવાન પણ
આનંદ કરવા આવ્યો હતો ને ? એ કાણ હતો ?

ખિન્દુ : કયો જુવાન ? પેલો કાળી શેરવાણી અને ‘મોનોકલ’
વાળો ખૂબસૂરત જુવાન ?

અશોક : હા, હા, એજ.

ખિન્દુ : ઓહોહો ! કાણ ધનંજય ! એ બહુ ખૂબસૂરત
જુવાનને તું જરૂર સરટિક્રિકટ લખી આપજે. એક તો એ
પોતાની ખૂબસૂરતી ઉપર મરી ફીટે છે તેમાં તારા જેવા વખાણ-
નારા નીકળી પડ્યા છે એટલે તો એનું લેજું જ ચસ્કી જવાનું છે.

અશોક : પ્રમાણપત્ર તો બણે લખી આપીશ — પણ આ
મારા સવાલનો જવાબ નથી.

ખિન્દુ : ઓહો, એમ ! સારી. ત્યારે આપ નામદારના સવાલનો
જવાબ આપું : જેમ માલતી અને મંજુ તમારી સગ્ગી બહેનો છે
તેમ એ સૌંદર્યમૂર્તિ નવજુવાન મારો માજણ્યો ભાષ ધનંજય છે.

અશોક : હેં ! હેં ! તું દેસાઈ હીરાલાલ લાખીઆની
છોકરી ? અને એ ધનંજય પાંચેક દિવસ પહેલાં જ અમેરિકાથી
આવ્યો ને ?

ખિન્દુ : હા, મુરખી, હા, પણ તેનું છે શું ?

અશોક : ભગવાન, ભગવાન; એ તો સારું છે કે આપણી પાસે હથીઆર હાજરાહજૂર હોતાં નથી, નહિ તો એ બિચારા ધનંજયનું હું કાલે ખૂન જ કરી નાખત.

ખિન્દુ : બાપરે બાપ ! નહિ તો ! પણ ભલાભાઈ, તું એનું ખૂન કરત તેની સાથે સાથે હું પણ કદાચ તારી બહેનોને પૂરી કરી નાખત ને.

અશોક : ખિ...ન્દુ !

ખિન્દુ : અ...શોક...ક !

અશોક : હવે ?

ખિન્દુ : હું પણ એજ પ્રશ્ન છું કે “હવે ?”

અશોક : બેમાથી એક પૈસાદાર નીકળી પડ્યું હોત તો કદાચ વિચાર કરવાનું રહેત. પણ આ તો બંને સરખાં નીકળ્યાં. હવે નવેસરથી વિચાર કરવાનું રહે છે ખરું ?

ખિન્દુ : તે તો તું જાણે.

અશોક : કેમ ? તારે એમાં કશી લેવા દેવા નથી ?

ખિન્દુ : અમે સ્ત્રીઓ એમ ક્ષણે ક્ષણે વિચાર બદલતી નથી.

અશોક : તો આપને પુનિત પગલે ચાલવાની આ નાચીજ સેવક રખ લે છે.

ખિન્દુ : પણ આમ ગરીબ થવાના ઢોંગ શા માટે કર્યા તે તો તેં કહ્યું જ નહિ !

અશોક : હવે જોની, હું ખુલાસો કરું પછી તારે પણ એવો જ ખુલાસો કરવાનો રહે. એમાંને એમાં કલાકોના કલાકો ચાલ્યા બય. કોઈ વાર નીરાંતે કરશું.

બિન્દુ : અને વળી કદાચ ખુલાસો કરવા જેવો એમાં દમ પણ નહિ હોય ! મારી વાતમાં તો નથી.

અશોક : એ પણ ખરું, અને વળી આ સૂઝની આવી ખુરશીઓ દિલના એકરાર માટે યોગ્ય પણ નહિ તો.

બિન્દુ : હવે આ બિચારી ખુરશીઓ ખૂંચી ? હવે તો તને પાંચસો રૂપિયાની પ્લશ ચેર જોઈશું.

અશોક : તું તો ગાંડી છે. આપણે ગરીબ હતાં ત્યારે તો આવી ખુરશી ચાલે; પણ હવે કાંઈ ચાલે ? હવે તો પૈસાદાર છીએ.

[બધાં આવવા માંડે છે, અનિલ આવીને કહે છે : “આજે મેના અને ડોલરરાય આવવાનાં નથી પણ એમના વગર આપણે ચલાવી લઈશું.” બધાંની હાજરી લેવાય છે એથી ખબર પડે છે કે સીતા તોલાટ ગેરહાજર છે.]

અનિલ : વળી એ સીતાને શું થયું ? માંદી તો નથી પડી ?

કમળ : માંદી તો પડી ગણાય પણ એ માંદગી જરા જુદા પ્રકારની છે.

અશોક : એટલે ?

કમળ : એ તો મારી સગી થાય ને ! એટલે—

અનિલ : હારે ભાઈ હા, મુંબઈમાં કંઈ છોકરી તારી સમી થતી નથી !

કમળ : એટલે તું શું કહે છે ? એમ તો આ-આ કાણુ ? બિન્દુ દેસાઈ અને પેલી મેના ત્રિવેદી એ બેને હું ખાસ ઓળખતો નથી અને એઓ મારાં સગાં નથી.

અશોક : પાડ પ્રભુનો. બાકી મને તો ખરેખર એમ હતું કે, કમળભાઈ, પંદર વર્ષથી માંડીને ત્રીસ વર્ષ સુધીની મુંબઈની એકેએક છોકરી કે જૈરી તમારી સગી નીકળે જ નીકળે.

અનિલ : ભાઈ, તમે પાછા આડા કયાં ફાટ્યા ? હંઅ,

તે સીતાને શું થયું છે ?

કમળ : એના આગે સવારે વિવાહ થયા. એનાં સાસરીઆં છે જૂના વિચારનાં એટલે હવેથી આવાં નાટકો કે કૉન્સર્ટોમાં ભાગ લેવાનો એના ઉપર પ્રતિબંધ ! અને હા, ભાઈ, પાછો હું ભૂલી જઈશ તો પંચાતીનાં પોટલાં. એની કૉમ્પ્લિમેન્ટરી ટિકીટનું નહિ ભૂલતો.

અનિત : હારે મહેરબાન હા, આટલાં નાટક કૉન્સર્ટ ક્યાં તે એટલી તો ખબર હોય ને, આ લગન માંડીને બેઠા પછી કમમાં કમ આટલી નવ માણસ નીકળી ગયાં અને તેટલાં નવાં દાખલ થયાં પણ નીકળી ગયેલ માણસની કૉમ્પ્લિમેન્ટરી ટિકીટમાંથી એક પણ એાછી થઈ નહિ.

સુધા : તે એમાં એમણે ખોટું શું કયું છે ? અને તમે સપાડું પણ શું કયું ?

અનિત : મારી મોટી બહેન, એમાં એમણે તલભાર પણ ખોટું કયું નથી અને મેં જરા પણ સપાડું કયું નથી. મારે મુદ્દાની વાત એટલી છે કે સીતાની જગ્યા પૂરવાની રહી ને.

કમળ : આ રહી એ છોકરી. છોકરી - છોકરી શું કયાં કરે છે ! પાંચ મિનીટમાં તમે કહેશો તેવું નૃત્ય ' પિક અપ ' કરી દેશે.

અનિત : બહેનનું નામ ?

કમળ : વીણા વડીલ.

અનેન્દ્ર : હેં કમળભાઈ ! આ વીણા તમારાં સગાંમાં જ કેની ?

કમળ : ઓહોહો ! વળી તું ક્યારનો હુંમરિસ્ટ થઈ ગયો ?

અનેન્દ્ર : નારે, એ તો સહેજ જરા પ્રજયું.

કમળ : તમે સાચું નહિ માનો પણ આ વીણા મારી જરા દૂરની લાણેજ થાય.

અશોક : ‘દૂરની’ શબ્દ તમારે સામાન્ય રીતે પાસેનો થઈ પડ્યો છે.

સુધા : અને અનિતભાઈ, જુઓ, તમે પ્રેશામ તૈયાર કરો તે અમને બતાવ્યા વગર છાપી મારશે નહિ, હોં !

અનિત : સાંભળ્યું અશોક ભાઈ ! અને જોગીભાઈ ! આ કામ તમે બેએ માથે લીધું છે. એમાં એક પણ વ્યક્તિનું નામ રહી ગયું કે એના સામાં સ્થાનથી જાંચે કે નીચે આવ્યું તો આપણી ખાનાખરાબી છે; યાદ રાખજો.

અશોક : મેં એવું રહેવા દીધું નથી. મેં તો કકકા વાર ગોઠવ્યાં છે.

મિન્દુ : પણ તો પછી આ સીતાને બદલે વીણાનું નામ આવ્યું તે યાદ રાખજો.

અનિત : હાજી, બધું ધ્યાન રાખશું. લો ચલાવો હવે રિહર્સલ. આજે થોડું નૃત્ય લઈ લઈએ. મિન્દુબહેન, તમે જરા આ વીણાબહેનને બતાવતાં બજો.

* * *

નૃત્ય.

* * *

સંગીત.

અંક : ૨

પ્રવેશ. ૨.

સ્થળ : રિહર્સલ હોલ.

સમય : સાંજ.

[ડોલર અને મેના બંને સાથે હાજલ થાય છે.]

ડોલર : મેના !

મેના : અરે ! આટલા ગંભીર તો મેં તમને કદી નહોતા
જેયા !

ડોલર : હંઅં, નહિ અમરથો.

મેના : એમ તે કાંઈ હોય !

ડોલર : હવે એકાદ બે દિવસમાં “ પ્રેમપંખીડાં ” નું ડ્રેસ
રિહર્સલ થઈ જશે અને ભજવાઈ પણ જશે.

મેના : તે તો થશે. પણ તેમાં આટલું બધું મનમાં લગાડ-
વાની શી જરૂર છે ? થાય, દુઃખ તો થાય; આટલા મહિના
સમૃદ્ધ-આનંદ મળ્યો તે તો હવે નહિ મળે એટલે ગ્લાનિ તો
સ્વાભાવિક થાય; પણ એમાં શું ?

ડોલર : પછી-પછી આપણે—

મેના : કેમ ? આપણે આ નાટક પછી બદલાઈ જવાનાં છીએ ? અહીંને બદલે બીજે મળશું—વધુ સારી રીતે મળશું.

ડોલર : (નિશ્વાસનાખીને) સામાન્ય રીતે એમ જ થાત—એમ જ થવું જોઈતું હતું. પણ આ તો મેના—! તું મને ક્ષમા આપશે ? ન આપે તોયે તારો દોષ શી રીતે કાઢું ?

[ડોલર મેનાની બહુ પાસે જાય છે એટલામાં રફલનો પટાવાળો પ્રવેશ કરે છે. ડોલર આંધો ખસી જાય છે.]

પટાવાળો : ઇકડે અશોકભાઈ આલેલા હાય ?

મેના : ના ભાઈ, આન્યા નથી, પણ કલાક—દોઢ કલાકમાં આવશે ખરા.

પટાવાળો : ખર.

[જાય છે.]

ડોલર : (પાસે આવ્યાને) મેના, તું મને માફ કરશે ?

[સહસા એક વિદ્યાર્થીની ઘસી આવે છે. ડોલર ખસી જાય છે.]

વિદ્યાર્થીની : ઓહ, આઈ ઓમ સૌરી, પણ તમે બિન્દુ દેસાઈ છો ?

મેના : ના, હું બિન્દુ નથી.

વિદ્યાર્થીની : એ અહીં આવનાર છે ?

મેના : કદાચ આવે પણ વાર લાગશે.

વિદ્યાર્થીની : થાંકે યુ વેરી મચ, એન્ડ અગેન, આઈ મે સે—આઈ ઓમ વેરી સૌરી ઇન્ડીડ.

[જાય છે.]

ડોલર : (પાસે જાય છે.) મેના, હું ખરેખર દિલગીર છું પણ—આરંભમાં જ કહી દેવાનો નિશ્ચય તો મેં કર્યો હતો પણ પછી

મારી હિંમત ચાલી નહિ. મેના—

[એક નાની છોકરી 'માશી-માશી' ખૂબ મારતી ધસી આવે છે, પાછળ એક નાનો છોકરો આવે છે પણ મેના-ડોલરને જોઈને ચાલ્યો જાય છે, ડોલર પાછો ખસી જાય છે.]

મેના : શું છે ? જુઓ કેમ મારતી હતી ?

નાની છોકરી : પેલો વિપિન મને મારતો હતો.

મેના : (છોકરીને લાડ લડાવતી) હવે નહિ મારે, હંઅં, હું કહીશ એને. અને જો, આ જો આના લઈને તું અને પેલો વિપિન પીપરમીટ લેજો હંઅં.

[નાની છોકરી ફૂંટતી ફૂંટતી ચાલી જાય છે, ડોલર પાછો પાસે આવે છે.]

ડોલર : આ તારી બાણેજ હતી ? તે અહીં ક્યાંથી આવી પહોંચી ?

મેના : અરે તમે પણ શું ? જો વળી મારી બાણેજ ક્યાંથી? મેં તો એને હમણા જ પહેલી જોઈ.

ડોલર : એ તો તને માશી કહેતી આવી હતી ને !

મેના : બિચારી માશી કહેતી આવી તેમાં શું થઈ ગયું ! કેટલાક યુવકો યુવતીઓને પહેલી વાર મળે છે ત્યારે જ પ્રિયતમા કહી નાખે છે ને !

ડોલર : હશે, હવે એ વાત પડતી ચૂકને. મેના, મને ખરેખર સમજતું નથી કે મેં જે અસત્યના પ્રયોગો કર્યા છે એમાંથી કંઈ રીતે છૂટું ? અને હૃદયમાં જાય રહ્યા કરે છે કે એમ કરતાં રહેને હું તને ગુમાવી બેસું.

મેના : તમને આજે થયું છે શું ? (ખટખટાટ ઢસી પડે છે) અને જે કહેવું હોય તે કહી નાખોને. છેલ્લા પાંચ કલાકથી તમે

પહેલાં વાક્યથી આગળ વધી શક્યા નથી. હવે કહી નાખો નહિ તો વળી પાછું કાઢ આવી પહોંચશે. (પાછા હસે છે.)

ડાહર : હું ખુલાસો આપું પછી તું આમ હસતી રહે તો પ્રભુનો પાડ માનુ.

મેના : હજી તમે આગળ વધતા નથી. હવે વિલાંબ કરશે તો પેલાં બિન્દુ અને અશોક આવી પહોંચશે અને તમારા અસત્યના પ્રયોગો પ્રદર્શન વગર રહી જવાના. તમે તો વ્યગ્ર છો જ પણ તમારાં આવાં વર્તનને લઈને હું પણ વ્યગ્ર થતી બઉં છું.

ડાહર : એટલું જ કે હું પૈસાદાર નથી. સામાન્ય સ્થિતિનો માણસ છું.

મેના : હાઆઆશ, તમે પૈસાદાર નથી એટલું જ ને ?

ડાહર : હું ધારતો જ હતો—પેલા અશોકને—પણ એમાં હું એનો પણ શો વાંક કાઢું ? એમાં એ શું કરે ?

મેના : હાંહાં, હવે સમજી. તમે પૈસાદાર નથી—અશોક પૈસાદાર છે.

ડાહર : (નીચું જોઈને) હા.

મેના : બરાબર, હું બધું સમજી ગઈ.

ડાહર : ક્ષમા કરજે, મેના, હું બઉં ?

મેના ; ઓત્તારીની ! તમે બોલી રહ્યા એટલે “હું બઉં ?” વાહવાહ ! પછી મારા અસત્યના પ્રયોગો હું કોને કહું ? પેલા પટાવાળાને કે પેલી મારી નાની બાણેજ ને ?

ડાહર : તારે શી વાત કરવાની હોય ! મને હપકા આપવો છે ? આપ, હું સાંભળવા તૈયાર છું. જે પ્રાયશ્ચિત કરવું પડશે તે કરીશ.

મેના : બહુ ઉતાવળા, ભાઈ, પ્રાયાશ્ચિત કરવું હશે અને તમે સંમત થશો તો સાથે કરશું—જૂટાં જૂટાં નહિ.

ડોલર : મને કશી સમજણ પડતી નથી.

મેના : ક્યાંથી સમજણ પડે ! એટલું તો જણા કે સત્યના પ્રયોગો જગતમાં એકાદ એ કરે પણ અસત્યના પ્રયોગો તો અસંખ્ય આદમીઓ કરે.

ડોલર : તું મને કહેતી'તી પણ તું તો મારા કરતાં પણ લંબાવે છે.

મેના : દો, હુંકાંમાં કહી નાખું : બિન્દુ પૈસાદાર છે—હું નથી.

ડોલર : હેં ! સાચું કહે છે ?

મેના : સાવ સાચું, બોલો, હવે ?

ડોલર : મારે કશું કહેવાનું નથી. તું પૈસાદાર છે એમ ધારીને મેં ચાલ્યા જવાનું કહ્યું હતું.

મેના : અને હવે !

ડોલર : હવે કદાચ તું મને ચાલ્યા જવાનું કહે તો પણ હું નહિ ચાલ્યો જઉં.

મેના : ઓહો ! ત્યાં સુધીની તૈયારી છે ? પણ પછી તાજ, ગ્રીન, રિટઝ, ગ્રેન્ડ વગેરે હોટેલોનું શું ?

ડોલર : આપણે એ નહિ જાણીએ તો એમને ક્યાં ઘરાકાની ખોટ પડવાની હતી !

મેના : અને કોલાબા, મરિન ડ્રાઇવ, દેવિંગ ગાર્ડન્સ, વરલી, જુહુ વગેરે ઠેકાણે જતાં આપણને કાણ અટકાવે તેમ હતું ? ત્યાં વધુ નીરાંતે બેસાશે.

ડોલર : એ પણ ખરુંસત. અને એમ તો એ ચાર મહિને એકાદ

વાર ત્યાં પણ આંટા મરાય. અને પછી ભવિષ્યમાં તો શું થાય એની અત્યારથી કોને ખબર ! પણ મેના, બહુ દુઃખ તો નથી થતું ને ?

મેના : બહુ તો શું પણ જરા પણ દુઃખ થતું નથી. પણ ત્યારે પેલાં બેનું શું ?

ડોલર : કોનું ? અશોક અને બિન્દુનું ? હા, એ બેએ પણ આપણા જેવું—આપણાથી ઊંધું કહો તો વધારે સારું—આપણા જેવું જ માંડ્યું હતું, તેનું શું થયું હશે ?

મેના : એમણે પણ ખુલાસો તો કર્યો જ હોવાં જોઈએ. મને બિન્દુ કહેતી હતી. પણ ડોલર, તમને અસંતોષ તો નથી રહેતો ને ?

ડોલર : ચાર મોટરકાર હોત અને તું નહિ હોત તો અસંતોષ રહેત. તું મળી એટલે કાર વગર તો ચાલશે.

મેના : ડોલર !

ડોલર : પેલાં બેના અવાજ સંભળાય છે. આપણા શુભ સમાચાર તું જ એમને કહેજે.

[અશોક-બિન્દુ પ્રવેશે છે.]

અશોક-બિન્દુ : હલ્લો હલ્લો, માફ કરજો, ધાર્યા કરતાં જરા વધુ મોડું થયું. પણ અમે તમને એક ખુશ ખબર—

મેના : તમે પછી કહેજો—પહેલાં હું કહી લઉં—અમે બે—

બિન્દુ : હેં ! કૉંગ્રેસ્યુલેશન-સ-પણ—

ડોલર : ફિકર ના કરતાં. અસત્યમાંથી સત્યમાં અમે પ્રવેશ કરી ચૂક્યાં છીએ.

અશોક : અમારી પેટે ?

[ચારે જણ પૂજા આનંદમાં આવી જઇને રોકેહોંડ કરે છે, પરસ્પર ખુબારકબાદી આપે છે. હાન્યના તરંગ હિજળે છે અને સહસા ચારે જણ ગીત ગાવા માંડે છે.]

ત્રિશ્ર પીલુ : કરવો

ચારે જણ : અમે ભૂલાં પડ્યાં ભલ વાટે,
કોઇ સ્નેહ-સરિતને ઘાટે,.....અમે ભૂલાં.
સોનલ સુમને સૌરભ પ્રગટી,
નયને પ્રેમલ મૂર્તિ ખટકી,
કોઇ રસ નીતરતી રાતે.....અમે ભૂલાં.

બિન્દુ-અશોક : ડોલર ડોલે કંચન શો થઇ,
મીઠી મેના મલકે કે' કે',
સ્વપ્ન ભરી માઝમ રાતે.....અમે ભૂલાં.

મેના-ડોલર : અશોક વનની તરુવર ડાળે,
બિન્દુ ઝાકળ મોતી ઢાળે,
પ્રેમલ કોઇ પ્રભાતે.....અમે ભૂલાં.

અંક ૩:

સ્થળ : થીએટરમાં પ્રેસ રિહર્સલ.

સમય : સવાર.

[“ પ્રેમ પંખીડાં ” ના બેઠેમાં ભાગ લેનાર યુવક-યુવતીઓ આવતાં જાય છે, અંદર અંદર વાતો કરે છે. ડિરેક્ટર આમથી તેમ ઝડપથી જતા બધી તૈયારી કરતા જાય છે, અને સૂચના આપતા જાય છે]

અનિલ : હજી પેલાં રોલિત અને મધુરી કેમ નથી આવ્યાં ?

સુધા : આવશે, આવશે. જરા મોડું થાય તેમાં ગભરાઈ શું બઓ હો !

અનિલ : એ પણ ખરું ! કાઈ પણ ન આવે અને અહીં હું એકલો જ રહી બઉં તો પણ મારે ગભરાવાની શી જરૂર ! પૈસા ખરચીને ટિકીટ લીધી હોય તે ગભરાય, ખરાખર છે ને ?

અનેન્દ્ર : એમ તો છેક કેમ કહેવાય ? પણ જરા વહેલું મોડું થઈ જાય.

ભગ્ન : એ બે તો વળી નૃત્યમાં કાચાં છે. રિહર્સલ વેળા પણ એમની હાજરી અનિયમિત હતી.

અનિત : તો એ આપણાથી શું થઇ શકે? એ તો અવેતન કલાકારો.

[અધાંમાંથી થોડાં હસે છે, એટલામાં કમળભાઈ આવે છે.]

કમળ : મૉરનિંગ એવરી બોડી ! મેસર્સ અનિત બ્યાસ એન્ડ બેગી રાજપાળ ફેસિંગ ધ બોલિંગ એન્ડ ધી એક્ટર્સ એન્ડ એક્ટ્રીસીસ ! હા હા હા ! બાલુ કે વાત એમની એમ છે કે મધુરી અને રોહિત—

અનિત : હા હા, અમે એમની જ રાહ બેતાં બેઠાં છીએ. આવે છે ને ?

કમળ : તમે પૂરું બોલવા પણ ક્યાં દો છો ? એમની જ મોહકાણુ છે. વાત જરા ખાનગી છે એટલે બે બે, હોહા નહિ થાય.

અનિત : અરે મારા મહેરબાન ! કમળભાઈ આ વાત બાલુ એટલે એ ખાનગી રહેવાની જ. તેમાં એ પોતે આ પાંચ—પચીસ માણસોને એ ખાનગી વાત ખાનગીમાં કહેવાના એટલે એ વધુ ખાનગી રહેવાની જ.

અજેન્દ્ર : હા હા હા ! કમળભાઈ ! તમે અને તમારી ખાનગી વાતો જેટલી પ્રસિદ્ધિ પામે છે તેટલી બીજી કોઇ વાત ભાગ્યે પ્રસિદ્ધિ પામતી હશે !

અનિત : પણ કમળભાઈ, છે શું ?

કમળ : મધુરી અને રોહિત પરણવાનાં હતાં કેની ?

સુધા : હા, પણ તે તો આખી દુનિયા બાલુ છે. તેનું શું છે ?

કમળ : એટલું જ કે દુનિયા હવે બાણી લે કે તેઓ નથી પરણવાનાં. કાલુ બાલુ શાથી તેઓ મજાનાં-વર્ચાનાં-લડાનાં-છૂટાં પડ્યાં. પરિણામે બંને જુદે જુદે ગામ ગયાં છે—એક ગયું માથે-રાન તો બીજું ગયું તીથલ.

ગજેન્દ્ર : હૈયાને પડેલ જીખમ રૂઝાવવા.

અનિત : અને મારાં હૈયાને જખમાવવા. જોગીરાજ ! સાંભળ્યું ? બંને ગયાં.

સુધા : આ કમળભાઈ બેનાં બાવીસ લાવશે. કેમ કમળભાઈ?

કમળ : હા, લવાય તો ખરું—પણ—

અનિત : નારે ભાઈ ના, તસ્દી ના લેતા. છે એટલાંને જ હવે તો ભગવાન નભાવે એટલે બસ. જોગીભાઈ, એ બેડીનું કામ કાઢી નાખજો. બીજું શું થાય ? એમનું તો બધું સમજ્યાં, પણ પેલાં ડોલરભાઈ અને મેનાનું શું ?

ગજેન્દ્ર : અને અશોક ને બિન્દુ પણ કયાં છે ? આ ચારની વિકેટ ખખડી ગઈ તો અનિતભાઈનું શું ?

અનિત : (ફિક્કું હસતા) તો તો આપણી આખી ટીમના ગુલડખ્ખા ! અગીઆરે અગીઆર વિકેટનો મારો.

સુધા : આવ્યાં—આવ્યાં ! “આજ મારે ઘેર, થાય લીલા લહેર,” ભલ્લાં, તમે રહેજો મોડું કયું” હોત તો અનિતભાઈ અકાળે આપધાત કરવાના હતા.

[અશોક, બિન્દુ, ડોલર, મેના આવે છે.]

અશોક : અરે, એમ તે કંઈ થવા દેવાય ! અકાળે તો કયું કરવું જ નહિં !

બિન્દુ : અને જે પણ કાંઈ બને છે તે જરાજર અને ખરે કાળે જ બને છે એમ માની લેવું.

અનિત : ચાલો ભાઈ ચાલો, હવે જલદી કરો, મોડું થશે તો થીએટરવાળા અરધે રિહર્સલે આપણને બહાર કાઢી મૂકશે.

મેના : અમને વાર કયાં છે ? એટલા માટે તો તૈયાર થઈને જ આવ્યાં છીએ.

અશોક : જરા સજ્વર : રિહર્સલ પૂરું થશે એટલે બધાં નાસ-ભાગ કરવા માંડશે માટે અત્યારથી જ કહી દઉં : હું અને બિન્દુ.

ગજેન્દ્ર : અદરાયાં !

સુધા : ઁન્ડ, સિમ્પલી ? ઁન્ડ.

સુધા બિન્દુને ભેટે છે. બધાં મુખારકબાદી આપે છે.

ડોલર : પણ સુધા બહેન, તમે જરા થોડો જેટલો આનંદ અમારે માટે તો રાખો.

ગજેન્દ્ર : હું તમને વળી શું થયું ?

મેના : અમે પણ અદરાયાં.

સુધા : બ્યુટિફૂલ-બી-યુ-ટિ-ફૂલ, મેના ડારલિંગ.

[સુધા મેનાને ભેટે છે. બધાં પાછાં નવાં ભેડાંને મુખારકબાદી આપે છે.]

અનિત : ત્યારે હવે નગ્નાણું ત્યાં ભર્યાં સો, સુધા બહેન ! તમે અને ગજેન્દ્ર પણ -

ગજેન્દ્ર : હું તો તૈયાર છું, પણ એ માને છે ક્યાં ?

સુધા : હું આવા કશામાં માનતી જ નથી.

ગજેન્દ્ર : બીજી વાતોમાં ન માનવું હોય તો ન માનતી પણ એક આ વાતમાં માની બને.

સુધા : ગિજુ ! ડોન્ટ બી આ ફૂલ.

અનિત : ગજેન્દ્ર, હમણાં ચોધડિયું સારું નથી લાગતું. પછી ટ્રાય કરજો. ત્યારે જુઓ, અવવાનાં હતાં એટલાં બધાં આવી ગયાં. આપણે રિહર્સલ શરૂ કરીએ. નાટકના બે ચાર જેટલા શો થવાના હોય તેટલા થઈ રહે ત્યાં સુધી હવે કાર્પ ગમે તે કારણે પણ નિવૃત્ત નહિ થાઓ એટલી મારી વિનંતી.

જોગી : હવે એવાં ચિહ્ન તો જણાતાં નથી. પછી તો પ્રભુ બણે !

કમળ : આશાવાદી ના થતો હો! આ બેડામાંથી કોઈ પરણી બેઠું તો ?

અનિત : તો, મહેરબાન, હું પહેલેથી કહી દઉં છું કે નાટક પૂરું થાય નહિ ત્યાં સુધી રંગભૂમિના દેવની આજુ છે કે કોઈએ હનીચન કરવા નહિ જવું.

સુધા : પણ બપોળે બેડા સંધ્યાયાં તો બપોળે ડિનરનું શું ?

બિન્દુ : બધું કરશું. પણ હવે એક વખત આ અનિત-જાણને ગષ્ટે ચડાવ્યા તે ગામને પાદર મૂકી ન આવીએ ત્યાં સુધી કશું નહિ.

અનિત : થેંકયુ વેરી મચ, બિન્દુબહેન-હં, ચાલો, પરદો પડયો. બધાં અંદર ચાલ્યાં બચો.

[ત્રણ ઘંટડી વાગે છે. અંદરનો પરદો ઉપડે છે. “ પ્રેમપંખીડાં ” નાટકનું ટ્રેસ રિહર્સલ શરૂ થાય છે.]

યુદ્ધ વિરામ પછી, સાગરની લહેરોમાં
જેમ રહી ગઈ હોય સુરંગ,
વર્ષોનાં ઝડાણાં વીતે, ફાટી જગવે જંગ;
એમ પૂર્વના હિડમ્બવનમાં-આધુનિક બેગેશ્વરીમાં,
રહી ગયા કો ઋષિ તપ કરતા
મગટી દાખવે રંગ.

તામિસ્ત્રં દલમજ્જસા વિદલયન્ ઇન્દીવરં નન્દયન્
વિશ્વં રાજતરસિમિભિઃ ધવલયન્ ધન્યો હિમાંશુર્યથા ।
મિન્દન્ મોહતમસ્તથૈવ સુમતિ જ્યોતીષિ વિચોતયન્
ધન્યોડયં ભુવિ તાપસેન્દુરનિશં મૂયાત્સતાં શાન્તિદઃ ॥

(બેદી સત્વર અન્ધકાર દલને, ખીલાવતો કેરવો,
રૂપેરી કિરણોથી ત્રિશ્વ રસતો, થાથે શશિ બન્ય આ;

ટાળી મોહતમિસ, તેમ સુમતિજીયોતિ જગે રેલતો,
થાઓ ધન્ય તપસ્વચન્દ્ર સહુનો કલ્યાણકારી સદા.)

ભૈરવ : બધેજ : આઠ માના,

છાઈ છાઈ વનની વનરાઈ,

કોકિલ ગુંજે ગીતો ગાઈ,

છાઈ વનની વનરાઈ.

જાણે તેજલ રવિનું રશ્મિ,

અનન્ત સાધે એક તપસ્વી,

શાન્ત વને શાન્તિ પથરાઈ,

છાઈ વનની વનરાઈ.

છાઈ છાઈ વનની વનરાઈ,

જુગ જુગના જામ્યા ધરતી થર

વૃક્ષ ઉગ્યાં ઋષિવરના શિર પર

તો યે શોભે સ્થળ પર સ્થાયી,

છાઈ વનની વનરાઈ

શાન્તિ શાન્ત શાન્તિ :

સ્થૂલ નહિ, ચેતનમય શાન્તિ,

જીવનમાં લાવે જે કાન્તિ,

શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ.

અદ્ભુત અગમ્ય શાન્તિ,

શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ.

મન્ત્ર મુગ્ધ થઈ તરુ હાથે નહિ,

પશુ પંખી વનમાં ચાલે નહિ,

સમીર, સરિતા વન ઉપવનમાં

શાન્તિ ઋષિની સંભાળે તહીં

શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ.

તામિસ્ત્રં દલમજ્જસા વિદલયન્ ઇન્દીવરં નન્દયન્
 વિશ્વં રાજતરશ્મિભિઃ ધવલયન્ ધન્યો હિમાંશુર્યથા ।
 મિન્દન્ મોહતમસ્તથૈવ સુમતિ જ્યોતીષિ વિદ્યોતયન્
 ધન્યોઽયં ભુવિ તાપસેન્દુરનિશં મૂયાત્સતાં શાન્તિદઃ ॥

મિશ્ર ભૈરવઃ કરબો.

ત્યાં જોળન જગનાં જોળનવંતાં

પિક—નિક પર

એન્ડ—વીક પર

રસિક—રસિકા રંગે રમતાં જોળન જગનાં.

તીતકતા ગદીગન ધા,

તીતકતા ગદીગન ધા, ધા,

તીતકતા ગદીગન ધા,

તાલે નર્તન કરતા કરતાં જોળન જગનાં.

જોળન કરી જોડલી થઇને,

પ્રેમ પંખીડાં આવે ભમતાં,

એક બીજાંની સંગે રમતાં જોળન જગનાં.

એકમેકના વિરહે સૂરે,

રાજ પ્રીત—પ્રીત દૈયે સૂરે;

અમારે ટોડલે બોલે,

પ્રેમ વનની પંખિણી રે મારે ટોડલે બોલે,

અમારે ટોડલે બોલે.

[ગાયકવન્દ ગાતું બંધ થઇ ભય છે. થોડી વાર પછી

અગિયાર યુવક કમળ બોલો થઇને આવે છે.]

કમળઃ અનિત! અનિત! મોટો દિગ્દર્શક થઇને બેઠો
 છે તે કયાં છે?

અનિતઃ આ રહ્યો, બાઇ, આ; જરા ધીરે બોલને. હું
 કયાં બહેરો છું!

કમળ : તો પછી આ એકદમ સંજીતની ક્યુઝ કેમ બિડી ગઈ ? પેલી છોકરીનો અહીં 'સોલો' છે ને ? તેનું શું થયું ?

અનિત : થાય છે ભાઈ, સોલો પણ થાય છે.

કમળ : અરે શું કપાળ થાય છે ! હું તે કાંઈ લાકડાંનો બનેલો છું કે આ સ્થિતિમાં બેસી રહું ! જ્યારે મારી આંધટેમ આવવાની થાય છે ત્યારે ત્યારે જ કાંઈ ગોટાળો થઈ જાય છે.

અનિત : સોલો તો આ સરયૂબહેનને ગાવાનો છે.

કમળ : તો પછી ગાય-મેં ક્યાં ના પાડી છે !

અનિત : શાન્ત થાઓ, ઋષિ મહારાજ, શાન્ત થાઓ. ના તમે નથી પાડતા-આ સરયૂબહેન પોતે ના પાડે છે.

કમળ : હેં હેં ! તમે શું કહો છો ? તમે બધાં નાટક કરવા બેઠાં છો કે ફારસ ?

અનિત ; બંને ભેગાં. બે ને કમળ, તું કાંઈ ખરો ઋષિ તો નથી ને કે આટલા ઘાંટા પાડે છે ! જરા શાન્ત થા. હું સરયૂબહેનને કારણુ તો પૂછું ને. સરયૂબહેન, તમે કારણુ કહો તો કાંઈ સમજણુ પડે.

સરયૂ : બધાંની વચમાં હલકી પડું કેમ ? પણ એમાં હું ક્યાં કશું ખોટું કહું છું કે મારે શરમાવું પડે ! આજે સવારે મારા એ-એટલે બહુ કે રજુનિત આવી પહોંચ્યા છે. એટલા માટે મેં તમારી પાસે એક કૉમ્પ્લિમેન્ટરી ટિકીટ માગી તે તમે આપવાની ના પાડો છો.

અનિત : પણ હું તો એકને બદલે એકવીસ આપવા તૈયાર છું.

સરયૂ : એવી 'ચીપ' ટિકીટ મારે નહિ બેઠએ.

અનિત : ત્યારે હું મોંઘી ટિકીટ હવે લાવું પણ ક્યાંથી ? તમને 'બેન' બતાવું. એક પણ ખુરશી ખાલી નથી. બીજા શોમાં આવું, બેઠએ તો.

સરયુ : તમે નાહકની માથાકુટ શીદ કરો છો ? મારે તો પહેલા શોની જ બેઠએ.

અનિત : તે તો નથી, બાઈસા'બ, તમે કહો તેમ કરું.

સરયુ : હું તમને ક્યાં ફરજ પાડું છું ! તો પછી હું ગાત્રામાંથી નીકળી જઉં છું.

અનિત : અને તમારે બદલે હવે આજે હું કેને લઈ આવું ?

સરયુ : તે તો તમે જાણો.

બિન્દુ : એક સારી ટિકીટ બેઠએ છે ને ?

સરયુ : હું ક્યાં વધારે માગું છું !

બિન્દુ : મારી પાસે આ એક પંદર રૂપિયાની ટિકીટ વધારે છે. લઈ લો.

સરયુ : પંદર રૂપિયા ?

બિન્દુ : સરયુ, ડોન્ટ બી સીલી. ટિકીટ નથી તે અનિત તને ક્યાંથી આપે ? અને મારી પાસે આ વધારાની છે. હું તારા પર પાડ ચડાવતી નથી અને વેચાતી પણ આપતી નથી.

સરયુ : થેંક યુ, બિન્દુ, પણ હું ગેરવાજબી માગણી તો નહોતી કરતી ને ?

અનિત : અરે બહેન, એ શું બોલ્યાં ! આ તો મારી પાસે નહોતી એટલે લાચારી બતાવવી પડી - બાકી બેઠએ તેટલી ટિકીટ માગોને. તમારે બધાંને વડે તો આવાં નાટકા થાય છે. લો, ચાલો. ઋષિ મહારાજ, પાછા તમે તમારા આસને ગોડવાઈ બેઠો.

કમળ : (જતાં જતાં, હસતાં હસતાં) બે હવે મને હેરાન કર્યો છે તો હું તને ખરેખર શાપ આપીશ હો.

સરથૂ : પ્રેમવનથી પ્રેમસરિતનાં પાણી લાવી બોબે બોબે,

કાઠી તરસ્યાંને બોબે, અનોખી બોલી બોલે,

અમારે ટોડલે બોલે,

મારે ટોડલે બોલે.

* * *

સંગીત નૃત્ય

આમ મળીને વૃન્દ સકળ એ સંગ રંગમાં રાચે,

કોઇ બનીને કવિતા કવિની, કવિરાજને યાચે.

મિશ્ર ભામપલાસ : હોંચ

મને આભલાંની કારથી ઉતારો, કવિરાજ !

મને આભલાંની કારથી ઉતારો.

ગોઝારી ભોમ કરો બેવો છે આજ મારે

રંગ્યો રૂધિરથી મિનારો, કવિરાજ !

કંઠક દિ'ની તારલીઆ વૃન્દમાં મુંઝાઈ મરૂં,

ચારુપ્રભા ચાંદનીમાં રમતાં દઝાઈ મરૂં,

મને 'આંબલિયા ડાળ'થી ઉગારો, કવિરાજ !

ધરતીની ધૂળ માથે ચાંપવા દો ચરણ જરી,

પીડિત કેરી ઝુંપડીઓ બેવા દો નયન ભરી,

મને આલવા દો લાથ કો નોંધારો, કવિરાજ !

ટહુકન્તી કાયલમાં કંઠ મારો રૂંધાચે,

લેયું મારૂં મરતી માનવતાનું ગીત ગાયે,

હવે શામળીઓ લાગે અકારો, કવિરાજ !

સાધ્યો સધાય કેમ સૂર મારો રહેજમાં,
જ્યાં રંક મારી રાય સૂતા ફલડાંની સેજમાં,
મને શોભશે ગરીબ 'એકતારો' કવિરાજ !

શબ્દોના શણગારે રીઝે નહિ મન મારું,
વાણીના વૈભવમાં કરતાં સૌ મારું-તારું,
હવે ખોટાં આંસુડાં ના સારો, કવિરાજ !

જીવનને વીણવા દો ! જીવનીયું માણવા દો !
કોઈક દિ' તેા લોકસંગ આંસુડાં સારવા દો !
હવે સંગ રહી સાધો સથવારો, કવિરાજ !

* * *

સંગીત-નૃત્ય

* * *

“કોણ ? કોણ ?”
કહી ઋષિ ત્રાહુકયા
“ત્રાહિ ! ત્રાહિ ! ત્રાહિ !

હિડમ્બાના આ કાનનમાં
કોણ નાયતું ગીત ગાઈ ?
કોણ ? કોણ ? કોણ ?”

* * *

સંગીત-નૃત્ય

* * *

અમે નવજુગનાં નવઝયાં
 નવીન સૃષ્ટિના નવલા રંગે
 રંગ રંગમાં રંગાયાં ... અમે નવ.

અર્ધર્ષિ ! બહુ મોડા જગ્યા
 આ નવલાં બહાણાં વાયાં.
 સત્યયુગ વીત્યા,
 ત્રેતા, દ્વાપર, કલિયુગ વીત્યા,
 આ ગાંધીયુગની છાયા ... અમે નવ.

એ ગયો જમાનો બાલિશ,
 આ ઐગર્હીસેં છેતાલીશ ... અમે નવ.

* * *

સંગીત : નૃત્ય

* * *

આ હેડમ્યાનું વન નથી,
 આ સ્ટેશન છે જોગેશ્વરીનું,
 કાંઈ સમી આથમતી સાંજે, મિલન છે હૃદયેશ્વરીનું;
 તમે જે પ્રભુને આરાધો એની તો દ્રા-સફર થઈ ગઈ.
 આ નવા નાથની નીમણુંકમાં, બસ, ફરજ્યાત થૈ થૈ થૈ થૈ.

* * *

સંગીત-નૃત્ય

* * *

ધિકતામ્ ધિકતામ્ ધિક ધિક ધિકતામ્ ધિકતામ્
ક્રોધિત થઇને ઋષિ ઉચર્યા :

ધિકતામ્ ધિકતામ્ ધિક ધિક ધિકતામ્ ધિકતામ્

- તાં ૬ વ -

આજે પાપ તણી મર્યાદા કેરું આવ્યું પ્રભુ વિરામ,
ધિકતામ્ ધિકતામ્ ધિક ધિક ધિકતામ્ ધિકતામ્,
એક નહિ પણ બે બે દોષો, એનું છેવટ આજે જોશે,
ધિકતામ્ ધિકતામ્ ધિક ધિક ધિકતામ્ ધિકતામ્,
અખિલબ્રહ્મનું શ્રેય લાઘવા કરી રહ્યો છું અહીં સાધના,
પ્રણયભોમમાં નિર્લજ્જ નર્તન કરીને બાંધ્યા ભાર પાપના,
ધિકતામ્ ધિકતામ્ ધિક ધિક ધિકતામ્ ધિકતામ્.

જુગ જુગ જૂની સ્થાપિત એવી
ભંગ કરી મુજ આરાધના,
આર્યાવર્તનાં કુસંતાનો નિરખી મુજને થઈ ઘણા,

સાલ ભલે હો છેંતાલીશ,
જીવન લ્યો સૌનાં સંભાળી,
તેજભર્યાં મુજ નયનો એવાં
સમસ્ત જગ દઉં બાળી;
ધિકતામ્ ધિકતામ્ ધિક ધિક ધિકતામ્ ધિકતામ્.

- તાં ૬ વ -

એક બીજાંને ચીમટી તાણી
યુવક - યુવતીનું ઝનૂલ વહે સૌ :

વાત બની શું આ અણબણી ?

આ સ્વપ્ન હશે કે સાચું ?

આ કેમ કપાયું કાચું ?

ધિકતામ્ ધિકતામ્ ધિક ધિક ધિકતામ્ ધિકતામ્.

“શાન્ત બનો !” કહી ઋષિ ફરી ઉચર્યા શાન્ત બનો !

કરમાં જળ લઈ શાપ ભણું છું,

સૃષ્ટિ સૌ ઓ પાપી જનો-શાન્ત બનો !

જેમ ભૂલ્યો દુષ્યન્ત શકુન્તલ, જેમ પુરુરવા ઉર્વશી,

વિરહે ધ્રુમે જલ જલને સ્થળ

તેમ તમારાં સ્નેહલ વ્રન્દે પ્રિયા ભૂલશે પ્રિયતમ સ્નેહલ;

પુરુષ થઇને બધા બાયલા, આ જીવન અવતારે.

અભ્યા ધરીને વાળ વધારી ફરશે આ સંસારે,

સ્ટેશન સ્ટેશન ભટક્યા કરશે,

નર્તન વિણ કો કામ ન સ્વપ્ને,

શાપ વેણ મારાં ફળશે;

રૂપવંતી દેખીને બળશે, નયને વિરહ-આંસુ ઢળશે,

જીવન ભર સૌ નાર્યા કરશે;

ધિકતામ્ ધિકતામ્ ધિક ધિક ધિકતામ્ ધિકતામ્.

-સંગીત-

ભૈરવ :

ભયભીત થઇને ત્રાસી ઊઠ્યાં સૌ નવીન જગનાં નવબામાં,

ક્યાંથી કોધિત રાજઋષિ આ સૃષ્ટિમાં સરભયા ?

એક કહે : હું “બારિસ્ટર થવાનો છું તેવું શું થાશે ?”

કોઈ કહે : ‘મુજ મેડિકલ ફી ભરી દીધી શું એળે બશે ?’

કામ્પ્રોમાઈઝ કરો ઋષિ, કામ્પ્રોમાઈઝ કરો,
કામ્પ્રોમાઈઝ કરો.

આપ છો મહાન, પ્રભુ ! આપ છો મહાન,
અમે છીએ વિશ્વકેરાં વહેંતીઆં નાદાન,
હોય બે ગુનોહ કદી, ઉર ના ધરોકામ્પ્રોમાઈઝ.

આપ છો પુરાતન કાળ કેરા ઋષિરાજ,
ફેરવવા શાપવેણુ આલ્યો આવતો રિવાજ,
એવા ગત કાળ કેરા મહાન હતા ઋષિવરો..કામ્પ્રોમાઈઝ.

ધિકતામ્ ધિકતામ્ ધિક ધિક ધિકતામ્ ધિકતામ્.

ઋષિવર બોલ્યા આવો આમ,

જેમ ધનુષ્ય દોરથી છૂટયાં શર ફરતાં નથી કદી પાછાં,
એમ વળી ના વળતી પાછી શાપ દીધી ઋષિવરની વાચા;
સંત પુરુષને પાપયુગમાં જીવવું જરીએ ના શોભે,
લઘ સમાધિ બઉં છું હું પ્રભુ વિરાજે જે લોકે;
બતાં બતાં ફરી ઉચરું છું, થોડો કાંઈ અવકાશ કરું છું,
સમય હજી એ રહેશે થોડો, સંગ રંગમાં રમી લેવાનો,
ગીત અધૂરું રહ્યું પ્રેમનું એક વાર ફરી ગાવાનો.

અમારે ટાડલે બોલે,

મારે ટાડલે બોલે,

પ્રેમવનની પંખિણીરે મારે ટાડલે બોલે,

અમારે ટાડલે બોલે

અનોખી બોલી બોલે.

અમારે ટાડલે બોલે.

પ્રેમવનથી પ્રેમસરિતનાં પાણી લાવી જાએ જાએ,
કાઠ તરસ્યાંને જાએ, અનોખી બાલી બાલે,
અમારે ટાડલે બાલે.
મારે ટાડલે બાલે.

— સંગીત —

ધીમે ધીમે શાપ ઋષિનો નિજ અસર ઉપબલે
ઝૂરી ઝૂરતાં પ્રેમલ યુગલો એકમેકને ભૂલતાં બચે.

ભેરવી : હાલો

આજ, સખી ! ઉર સાગર આરે
ઊતરતાં પાણી;

આજ, સખી ! રતનાકર દ્વારે
ઓસરતી ઓંધાણી;

હજી ગઈ કાલે તો નિતયાં નયને પાંપણુ ભીંબણી,
હજી ગઈ કાલે તો વાત અબાણી-બાણી પિછાણી.
આજ, સખી ! હસતી દૂર ઊભી મનની મહારાણી,
આજ, સખી ! ઉરસાગર આરે ઊતરતાં પાણી.

અહીં રેતીને ઢગલે રમતાં,
મનનું મન્દિર બાંધ્યું;

અહીં પૂનમની રાતે ગાતાં,
દેયાંથી દેયું સાંધ્યું;

આજ, સખી ! એ હૃદય-મૃતિને કાણુ મયું તાણી ?
એ ઊતરતાં પાણી ?

આજ, સખી ! ઉર સાગર આરે ઊતરતાં પાણી.

હેયું નિચોવી દીધું તો યે

કહેશે શું ઓછું આવ્યું ?

કે દ્વાર હૃદયના બંધ કરીને

કોઇ નથી એવું કહાવ્યું ?

આજ, સખી ! કાં વિષમય થઇ એ અમૃતમય વાણી,

આજ, સખી ! ઉર સાગર આરે ઊતરતાં પાણી.

યાદ કરો પૂનમનો શશિચર,

સાગરની ભરતી.

યાદ કરો મનને મહેરામણ

હેયાંની હોડી તરતી,

આજ, સખી ! એ રૂબતી નૈયાં, વાતો વિસરાણી;

આજ, સખી ! ઉર સાગર આરે ઊતરતાં પાણી.

હજી હમણાં તો સમસ્ત જમને ઊંચકી દૂર મૂકાયું,

હજી હમણાં તો આંસુ વિરહનું ચન્દ્ર થઇ સૂકાયું;

આજ, સખી ! એ વિસરી વાતો વેરણુ થઇ વેરાણી,

આજ, સખી ! ઉર સાગર આરે ઊતરતાં પાણી.

* * *

સંગીત.

રેડિયો અને રેકૉર્ડો દ્વારા

જેની સ્વરમાધુરીએ ગુજરાતને
‘ઘેલું કયું’ છે એ શ્રી. અવિનાશ
વ્યાસના ખીતસંગ્રહો

દૂધ ગંગા

ગરબા, ગીતો અને બજનોનો
દળદાર લોકપ્રિય સંગ્રહ
નવી સુધારેલી ખીજ આવૃત્તિ
આશરે ૩૦૦ પાનાં : છપાય છે.

છબ્બખીયાં

બાલમાનસની હૂબહૂ છબી
રજુ કરતાં સચિત્ર ગીતો
૦-૮-૦

મી રાં બા ઇ

અવિનાશ વ્યાસની લોકપ્રિય નૃત્ય-નાટિકાઓ
અત્યારસુધીમાં બજવાઇ ગયેલા Ballet
Dances ઉપરાંત નરસિંહ મહેતા તથા
ખીજ નવીન કૃતિઓનો સુંદર સચિત્ર
સંગ્રહ :: છપાય છે

ત્રિપાઠી : બુક્સેલર્સ : મુંબઈ ૨

સિદ્ધ અને સંસ્કૃતિ મંત્રિ, ૧૯૫૨

હાસ્ય ને હાજર જવાબની
૯૬ વાર્તાઓ : ૩૭૨ પાનાં
નવી આવૃત્તિ રૂ. ૪-૮-૦

ચૌદ ચોટદાર સામાજિક
વાર્તાઓ ૨૪૦ પાનાં
રૂ. ૨-૮-૦

શ્રી. ભોખીલાલ ગાંધીની
હૃદયંગમ નવલિકાઓ
૨૮૦ પાનાં રૂ. ૩-૦-૦

શ્રી. ધનસુખલાલ મહેતા-
ની હાસ્યરસિક વાર્તાઓ
૨૦૦ પાનાં રૂ. ૧-૮-૦

શ્રી. મસ્તકદીરની હાસ્ય
અને મજાકભરી વાર્તાઓ
૧૬૨ પાનાં રૂ. ૧-૦-૦

શ્રી. સુનીલાલ મડિયાની
૨૭ લાક્ષણિક વાર્તાઓ
રૂ. ૪-૮-૦

નહાનાલાલ કવિની
છેલ્લી પ્રસાદી

સંસાર અને સંન્યાસનો
સમન્વય શીખવતું નાટક
રૂ. ૩-૦-૦

યાદવાસ્થળીના પ્રસંગનું
કરુણ ગંભીર કાન્થ
રૂ. ૩-૦-૦

જ્યોતીન્દ્ર દવેની હાસ્ય
રસિક સંગ વાત
બપાવ છે

શ્રી. કોલકનું સંગ
પ્રવાહી પ્રજ્વલકાન્થ
રૂ. ૧-૮-૦

સુભાષ

